

Florin Constantiniu

O ISTORIE

SINCERĂ

A POPORULUI

FLORIN CONSTANTINU

O ISTORIE SINCERĂ A POPORULUI ROMÂN

Redactor: MARIA STANCIU

Tehnoredactor: MIHAELA TUDOR

Coperta: SILVIU IORDACHE

FLORIN CONSTANTINIU

O ISTORIE SINCERĂ A POPORULUI ROMÂN

ediția a IV-a
revizuită și adăugită

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CONSTANTINIU, FLORIN

O istorie sinceră a poporului român / Florin
Constantiniu. - Ed. a 4-a, rev. și adăug. - București: Univers
Enciclopedic Gold, 2008

Index

ISBN 978-606-8162-16-4

94(498)

ISBN 978-606-8162-16-4

UE UNIVERS
ENCICLOPEDIC
GOLD

alianțe se afla solidaritatea în menținerea *status-quo*-ului versaillez (configurația teritorială modelată de ansamblul tratatelor de pace din anii 1919-1920, dintre care primul, cel cu Germania, fusese semnat în Versailles, la 28 iunie 1919). Cele patru țări din Europa Centrală și de Sud-Est apăruseră sau își realizaseră unitatea națională la sfârșitul războiului, ale cărui rezultate politico-teritoriale fuseseră consacrate prin tratatele de pace din anii 1919-1920. În principiu, Franța și aliații ei răsăriteni trebuiau să acționeze solidar în apărarea frontierelor născute din războiul mondial. Era, așadar, în interesul Parisului ca aliații săi răsăriteni - între care și România - să fie puternici.

PARTEA a IV-a

ISTORIA CONTEMPORANĂ

ROMANIA FELIX?

După catastrofa militară din 1916 și pacea dură de la București din 1918, Marea Unire a venit pentru societatea românească, mai ales pentru cea din Vechiul Regat, ca trezirea dintr-un coșmar ce părea fără sfârșit, ca un dar pe care Istoria, pentru o dată binevoitoare față de români, îl făcea neamului nostru, după ce îl lăsase să creadă că aspirația sa de unitate a fost compromisă sau, în cel mai bun caz, îndepărtată pentru mult timp.

Acest neașteptat și fericit deznodământ a avut și o latură negativă. S-a petrecut ceva asemănător cu campania armatei române din 1913: atunci, victoria rapidă, fără nici o luptă cu adversarul, ascunsese carențele organizării și instruirii militare, făcând să se plătească un greu preț de sânge în 1916. Acum, în 1919, surpriza fericită a Marii Uniri făcea să se uite – sau să se dorească a fi uitate – gravele erori și păcate ale echipelor guvernamentale și ale clasei politice responsabile de nenorocirile abătute asupra țării. În loc de a se stabili *Răspunderile* (titlul unei broșuri apărute în 1918), așa cum ceruse generalul Averescu în primăvara anului 1918 (dar el însuși renunțase să mai stăruie), în euforia victoriei, greșelile au fost iertate: Brătianu s-a arătat măritimos față de Marghiloman (care îi dăduse guvernul în judecată) pentru că știa el însuși cât de vulnerabilă este propria sa poziție (Averescu, între alții, o arătase în *Răspunderile*). S-a găsit însă obișnuitul alibi extern, pentru a inocenta aproape pe toată lumea: superioritatea copleșitoare a inamicului și neonorarea de către Antantă a obligațiilor asumate; noi, clasa politică, curați ca lacrima. Întrucât Titu Maiorescu și P. P. Carp, partizanii Puterilor Centrale, muriseră, iar Al. Marghiloman era, politicește, „un uomo finito” (deși parlamentul din 1919 l-a aclamat îndeiung, în timp ce Brătianu a fost primit cu răceală), singura personalitate politică lovită de acuzația de

ceea ce acum se numește colaboraționism a fost Constantin Stere. Prin forța gândirii sale politice și prin rolul însemnat jucat în unirea Basarabiei cu România, el rămânea un rival politic periculos. Adversari și prieteni (câtă prietenie poate exista în politică!) au fost bucuroși să-l vadă marginalizat și amenințat permanent cu chemarea în fața justiției pentru vina de a fi tipărit ziarul „Lumina”, folosit de autoritățile de ocupație ca mijloc de propagandă pe front și în spatele lui și de a fi vrut detronarea regelui.

Anii războiului au fost un examen aspru pentru societatea românească: l-a trecut cu brio țărâșimea, grație căreia lipsurile din domeniul înzestrării și pregătirii militare nu s-au transformat în dezastru, l-a trecut cu succes clasa politică din Basarabia, Bucovina, Transilvania și Banat, care a făcut dovada maturității sale de gândire și acțiune, orientându-se inteligent în cadrul creat de prăbușirea imperiilor rus și austro-ungar, și a căzut clasa politică din Vechiul Regat, incapabilă să depășească mărunțul joc pentru putere și să se ridice la identificarea – până la jertfă – cu idealul național.

În memoriile sale din timpul războiului, Ștefan Zeletin scrie: „Știam noi bine că nu ne-a învins puterea dușmanului, ci păcatele conducătorilor proprii: cu aceștia trebuie să limpezim socotelile noastre. Între noi (cei de pe front – n.n.) nu era unul care să nu fi avut nestrămütata încredințare că țara noastră e sortită să piară, dacă nu va rupe atât cu metodele cât și cu oamenii trecutului. Toți împărtășeau convingerea că trebuie să stărpim răul din rădăcină și să ne clădim altă țară, pe alte temelii. Și la această măreață sarcină fiecare se îmbărbăta să pună umărul... Azi au uitat cu toții această hotărâre: la noi se uită totul”. 1918 cu a sa Românie Mare a fost, din nefericire, un inaugural ritat.

Dacă îndată după Marea Unire s-ar fi întreprins procesul politic (nu juridic!) al conduitei și răspunderilor, dacă s-ar fi stabilit corect cine și cât a greșit, societatea românească ar fi pășit în noua ei fază de dezvoltare ca un organism sănătos, viguros, în stare să răspundă noilor sfidări. Întrucât acest proces nu a avut loc, întrucât relele au fost tănuite, iar autosatisfacția de comandă a fost cuvântul de ordine, întrucât cauza principală a neajunsurilor a fost căutată în afară, nu înăuntru, societatea românească, în ansamblul ei, a intrat în noua

perioadă ca un organism mâncat de boli lăuntrice, ascunse de către cei chemați să o diriguiească.

Acestei imagini i se poate aduce obiecția că, în perioada interbelică, România a cunoscut epoca ei de aur, că în numai două decenii economia națională, după ce a ieșit din criza economică a anilor 1929–1933, a înregistrat un progres spectaculos, că pe plan cultural s-au afirmat personalități ca Emil Cioran, Mircea Eliade, Eugen Ionescu și alții, care au devenit ulterior celebrități mondiale. Toate acestea sunt adevărate, dar ele nu anulează mlaăcia societății românești, care, întocmai ca scoica în care a intrat bobul de nisip, plămădește perla.

În istoria universală, burghezia s-a dovedit clasa cu cea mai puternică forță de creație din câte a cunoscut umanitatea, și societatea românească s-a integrat acestei realități istorice, cu deosebirea că, împrejurările fiind potrivnice (în primul rând, îndelungata dominație otomană, atât de neprietnică prin natura și practicile ei capitaliste), burghezia română a rămas relativ slabă și realizările ei nu fost pe măsura puterilor sale. Ea a făcut statul național și a pus bazele industriei naționale. În efortul de a atinge aceste obiective, ea nu a putut să elicine acea moștenire nefastă turco-fabarioto-orientală nici din societatea românească și nici din propria ei conduită, mai ales, politică.

Fractura dintre guvernanți și guvernați a fost atât de adâncă, încât până și oficiala *Enciclopedie a României* (vol. I, 1938) a constatat-o și i-a prezentat urmările: „Între clasa conducătoare, a celor puternici, a celor bogăți, a celor ce pot influența politica (să zicem a guvernanților), și a celorlalți, a guvernaților, există un drum greu de străbătut. [...] Guvernanții nu reacționează împotriva unei legi greșite sau periculoase: i se adaptează, dar o golesc de conținutul ce l-a avut în mintea autorilor ei. Inexistența unei clase de mijloc a agravat prăpastia între guvernanți și guvernați prin faptul că n-a putut crea și pregăti personalul subaltern calificat pentru aplicarea legii în spiritul ei”. România Mare sau, mai exact, societatea românească din frontierele ei a continuat să evolueze între vechile coordonate ale baeșişului și hatărului. Spiritul civic, fără de care nu există democrație adevărată, nu s-a putut dezvolta în aceste condiții. Mihail Ralea a făcut această observație corectă: „La toate neregulile ori nedreptățile românilor se adaptează. Nu se resemnează complet fiindcă de obicei încearcă să obție o ameliorare a situației pe cale individuală, căutând

pe cât se poate un aranjament prin stăruință ori favoruri care trebuiesc să facă din el o excepție, un privilegiat. Și odată acest țel atins, situația generală nu-l mai interesează". Nu este de mirare deci că, în astfel de împrejurări, democrația a rămas firavă și, în anii '30, când ea avea să fie asaltată de două totalitarisme – legionar și regal – se va prăbuși rapid.

Bucuria împlinirii aspirației de unitate națională a fost umbrită de criza ce s-a abătut asupra întregului continent ca urmare a distrugerilor provocate de război și a dezorganizării sistemului de schimburi economice. Dacă prezentul era presărat de dificultăți, viitorul apărea plin de promisiuni. Războiul schimbase, s-ar putea spune – dată fiind rapiditatea transformărilor – „do la o zi la alta”, înfățișarea și statutul României în Europa. Dacă în 1912 România avea o întindere de 130 177 km², cu o populație de 7 160 682 locuitori, ea a ajuns în 1920 la o suprafață de 295 049 km², cu 15 541 424 locuitori, fiind astfel a zecea țară în Europa ca mărime și a doua, în Europa Centrală, în ceea ce privește numărul populației, după Polonia. Transilvania și Banatul aduceau o însemnată zestre industrială, iar căcămintele de petrol din Vechiul Regat promiteau să devină o sursă de venit de excepțională însemnată, pe măsură ce „aurul negru” devenea „nervus rerum” în lumea industrială.

Din unghiul de vedere al structurii etnice a populației, România rămânea și după unirea Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei și Banatului un stat național, ponderea minorităților fiind, după recensământul din 1930, următoarea:

	Număr	Procent
Români	12 981 324	71,9
Maghiari	1 425 507	7,9
Germani	745 421	4,1
Evrei	728 115	4,0
Ucraineni	582 115	3,2
Ruși	409 150	2,3
Bulgari	366 384	2,0
Țigani	262 501	1,5

Turci și țigari	176 913	1,0
Găgăuzi	105 750	0,6
Cehi și slovaci	51 842	0,3
Sârbi, croați, sloveni	51 062	0,3
Alții (polonezi, greci, armeni etc.)	170 944	0,6
Total	18 057 028	100,0

Aportul industrial al Transilvaniei și Banatului a sporit, evident, ponderea populației muncitorești, fără însă ca ea să modifice fundamental structura profesională a populației, rămasă caracteristică unei țări agricole. Recensământul din 1930 a dat următoarea repartitie procentuală a populației active, după profesii:

Exploatarea solului	Industria credit	Comerț	Transport	Alte categorii
78,2	7,2	3,2	1,7	9,7

În zona rurală, populația activă ocupată în exploatarea solului se ridică la 90,4%. România era o țară în care masele țărănești formau majoritatea populației și aveau aportul hotărâtor în funcționarea economiei naționale, preponderent agricolă. Analizând datele recensământului din 1930, *Enciclopedia României* trage în 1939 concluzia că „România poate fi definită din punct de vedere profesional prin: o populație covârșitoare agricolă, cu un regim de exploatare primitiv familial, un grad de industrializare modest, încă insuficient (cu tot avântul luat de industrie în ultimii 3-4 ani), un aparat administrativ destul de important. Situația aceasta justifică, ținând seama și de conjunctura internațională, venitul redus al populației țărănești, costul ridicat al produselor industriale, ritmul încetinit al circulației și comerțului în genere – îngăduindu-se acumularea beneficiilor în mâinile unei minorități resurse – și, în sfârșit, standardul de viață modest al păturilor funcționărești”.

O mutație de mare anvergură în sectorul de bază al economiei naționale – agricultura – a determinat-o reforma agrară din 1921, una din cele mai radicale din Europa Răsăriteană (exceptând, evident, Rusia Sovietică) de după primul război mondial. Ea a avut drept principală consecință dispariția clasei moșierești. Dacă până la

reforma agrară marii proprietari (5 835 de moșieri) îi reveneau 47,7% din terenul arabil al țării, după reformă, întinderea ei s-a restrâns la 10,4%. În timp ce mica proprietate țărănească a crescut corespunzător de la 52,3% la 89,6% din terenul arabil.

Reforma agrară a înlăturat inechitabila distribuție a pământului, dar a determinat o firămișare a proprietății, după cum se constată din tabelul următor (întocmit pe baza recensământului din 1930, completat cu date din 1934).

Categoriile	Exploatare		Suprafața totală	
	Număr	%	Hectare	%
Total	3 280 000	100,0	19 750 000	100,0
Sub 5 ha	2 460 000	74,9	5 535 000	28,0
din care:				
sub 1 ha	610 000	18,63	200 000	1,6
1-3ha	1 100 000	33,5	2 200 000	11,1
3-5 ha	750 000	22,8	3 015 000	15,3
5-10 ha	560 000	17,1	3 955 000	20,0
10-20 ha	180 000	5,5	2 360 000	12,0
20-50 ha	55 000	1,7	1 535 000	7,8
50-100 ha	12 800	0,4	895 000	4,5
100-500 ha	9 500	0,3	2 095 000	10,6
Peste 500 ha	2 700	0,1	3 375 000	17,1

După opinia experților, exprimată în *Enciclopedia României*, „Această firămișare a proprietății țărănești este distingătoare și atinge însuși binele social oferit agriculturii și populației rurale prin ultima reformă agrară”. Ei luau în considerare intervenția statului pentru a asigura o suprafață minimă gospodăriei țărănești, întindere capabilă să-i garanteze viabilitatea economică și o existență decentă familiei țărănești.

În realitate, soluția era crosată, pentru că nu putea fi pusă în practică. Nici un fel de reformă agrară nu putea rezolva problema țărănească, rezultată din divizarea micii proprietăți rurale, ca urmare a împărțirilor prin moștenire. Soluția problemei rurale stătea în industrializare, în absorbirea de către industrie a brațelor de muncă de la țară.

În perioada interbelică, efortul de dezvoltare a industriei a fost remarcabil, după eșecul reșetei și după creșterea forței motrice: față de

14,8 CP (cui putere) la mia de locuitori în 1915 în Vechiul Regat, în 1935 marea industrie utiliza 28 CP la mia de locuitori, pe ansamblul teritoriului forța motrice ajungând la 30,5 CP la mia de locuitori. Se remarcă, așadar, că în Vechiul Regat a avut loc o dublare a cantitatului, ceea ce dă măsura progresului realizat în procesul de industrializare.

Criza economică din anii 1929-1933 a lovit și la noi industria, dar resorbirea efectelor crizei a fost rapidă și, dacă anul 1928 a cunoscut cel mai mare număr de întreprinderi industriale, în 1937 celelalte indicii au atins nivelurile maxime de dinaintea celui de al doilea război mondial, cum se poate observa din tabelul care urmează.

Anul	Numărul fabricilor	Capital investit Milioane lei	Forța motrice Măi CP	Personal ocupat	Valoarea producției Milioane lei
1919	2 747	2 837	481	157 423	11 712
1923	3 303	-	392	-	34 384
1928	3 966	39 770	473	206 547	60 965
1932	3 557	39 904	515	152 198	32 475
1936	3 553	42 494	580	260 934	51 534
1937	3 512	51 758	723	278 889	64 497

Prin structura și tendințele economiei naționale, România sporește ca o țară a contrastelor: în agricultură, preponderanța micii gospodării țărănești, primitive și sărace; o industrie având încă o pondere redusă în economia națională, dar în plină expansiune, principalele ramuri fiind cea petrolieră, iar sub aspectul modernizării autentice cea metalurgică. Indicii principali sunt următorii: de la 1 851 363 tone de petrol în 1921 la 7 149 641 tone în 1937, iar în industria metalurgică valoarea producției (în mii de lei) crește într-un deceniu de la 8 575 686 în 1927 la 10 494 414 în 1937.

Contrastele și fracturile între sectoarele economic și social și, respectiv, clasele și categoriile sociale sunt vizibile în peisajul țării. Observatorii străini sunt unanimi în a rețeva juxtapunerea cinstită dintre luxul și rafinamentul occidental al elitei și primitivitatea traiului țărănesc: „Nu-mi va fi dai niciodată - scria Ivor Porter, venit ca lector de limba engleză la Universitatea din București în 1939 și devenit, mai târziu, agent secret britanic - să mai văd o țară cu

atâtea contraste și contradicții [...]. Automobile Lagonda, Hispano-Suiza și Packard goncau pe șoselele naționale, dar trebuiau să ocolească care cu boi sau să frâneze brusc, în noapte, în fața unei cete de țigani care-și făceau de mâncare pe asfaltul fierbinte". Moravurile prezentau aceleași contraste: în timp ce o doamnă din „lumea bună” practică nudismul în prezența aceluiași Ivor Porter, la periferia Capitalei o tânără femeie își scoate sânul și-l stropește cu lapte pe tânărul puritan care o privea mai stăruitor, din interes etnografic.

Fracturile sociale, polarizarea societății românești – viața luxoasă a minorității și sărăcia mării majorități –, corupția și relaxarea morală l-au făcut pe cunoscutul ziarist american Cyrus Sulzberger, aflat în România în ajunul izbucnirii celui de-al doilea război mondial, să scrie în memoriile sale: „Dacă a existat vreodată o țară care să merite o revoluție, aceasta a fost România de atunci”. Revoluția, când ea avea să vină, va fi ura trucată, fiind o formă a ocupației sovietice. Până atunci, România a cunoscut două decenii care, în perspectiva calamităților politice ce le-au urmat, nu apărut mirifice.

UN NOU SPECTRU POLITIC

În timp ce, grație ripostei ferme a armatei române, au eșuat încercările sovietice și ungare din 1919 de anulare a Marii Uniri, viața politică reîntra în „normal”, adică în lupta pentru putere. Eșichierul politic se prezenta însă profund modificat și schimbările aveau să se adâncească în anii următori. Înceta, în primul rând, competiția veche de jumătate de secol dintre conservatori și liberali. Divizați încă dinaintea începerii războiului, „compromiși” printr-o serie de frunți de marcă (Marghiloman, Carp etc.) ca urmare a atitudinii favorabile față de Puterile Centrale sau chiar a colaborării cu ele în perioada ocupației (1916–1918) și, mai presus de toate, lipsiți în curând de baza economică prin exproprierea moșțiilor, conservatorii vor dispărea rapid de pe arena politică.

Spectrul politic s-a îmbogățit însă cu noi partide. În Transilvania, Partidul Național Român fusese conducătorul luptei de emancipare națională și principalul autor al actului Unirii de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. El reprezentase până în 1918 atât interesele

burgheziei est și ale țărănimii române în fața autorităților maghiare. După Unire, dacă dorea – și evident că dorea – să devină un partid național în înțelesul ieșirii din cadrul provincial și al manifestării la scară întregii țări, el trebuia să-și găsească aderenți și dincolo de Carpați. În Transilvania, imaginea politicienilor regăteai nu era dintre cele mai bune: li se reproșau corupția și oportunismul. Se bănuia incompatibilitatea dintre cei doi lideri necontestati, unul în Transilvania – Iuliu Maniu – celălalt în Vechiul Regat – Ion I. C. Brătianu. Conștient fiecare de propria-i valoare, autoritari, obișnuși să se facă ascultați și nu să asculte, nici unul nu ar fi cedat în întâia oară celuilalt. Operația de seducere politică a „ardejenilor” de către liberali a eșuat și cele două partide, deși, în principiu, ar fi trebuit, dacă nu să se unifice, cel puțin să colaboreze, întrucât reprezentau interesele aceleiași burghezii naționale, au devenit adversare.

Nepătați nici de păcatele politicianismului, nici de setea de putere a Brătianului, apăreau țărăniștii, al căror conducător, Ion Mihalache, un învățător din Topoloveni, cinstit – adevărat „Apostol” de țară –, trecut prin tranșeele războiului era hotărât să-și croiască drumul spre putere în munele țărănilor, a căror cămașă specifică a purtat-o întotdeauna. Într-o țară „emanaționale agricolă”, cum era considerată îndeobște – dar incorect – România, un Partid Țărănesc era firesc și necesar, dar, după Marea Unire, expresie a solidarității naționale, și după instaurarea regimului comunist în Rusia un partid de clasă cum era cel țărănesc, și încă al unei clase capabile de țâșniri distructive ca acelea din 1907, apărea, pentru unele segmente ale clasei politice, ca primordios.

Iuliu Maniu, exponent al clasei burgheze, avea mari ezitări în a fuziona cu țărăniștii de peste munți, deși logica jocului politic îi dădea încredere în această direcție. Când țărăniștii au „trecut” Carpații – în înțelesul că au început implantări în Transilvania și Banat –, conducătorul Partidului Național și-a dat seama că mijlocul cel mai bun pentru a scăpa de un adversar este să și-l facă aliat. În 1926, cele două partide au fuzionat, creându-se astfel Partidul Național-Țărănesc (PNT); de atunci și până la dizolvarea sa în 1947 de către autoritățile comuniste, Ion Mihalache a dovedit, peste orice divergențe, o fidelitate neabătută față de Iuliu Maniu, iar în partid doctrina Partidului Național s-a împus față de cea a țărăniștilor. Așa cum a observat Pamfil Șeicaru, „Iuliu Maniu, format în ideologia liberalismului, a pus accentul democrației pe care o rezima pe ideea

de libertate. Puțini oameni politici – scria cunoscutul ziarist – au cunoscut care să fi avut într-o așa totală oroare ideea de constrângere, de mutilare a libertăților publice [...]. De aici respectul pentru opinia publică, care emansă dintr-o colectivitate formată din persoane cu interese variate și aparținând unor medii diferite. Nu o opinie de clasă, ei o opinie care înglobează totalitatea comunității naționale”.

Iuliu Maniu și Ion Mihalache au fost intruchipări ale cinstei desăvârșite și, într-o lună politică în care formula lui Balzac din *Vautrin* („Viața e ca o bucătărie; miroase urât și, ca să mănânci bine, trebuie să te murdărești pe mâini”, dar, din nefericire, la noi și pe manșete) era lege, cei doi au apărut ca două piscuri acoperite veșnic de albul imaculat al zăpezii.

Iuliu Maniu – și el a rămas tot timpul, indiferent de cine s-a aflat formal la conducerea partidului sau a guvernului, „*spiritus rector*” al național-părăniștilor – a fost, în tot timpul carierei sale politice, un spirit opoziționist, excelent în a critica și a combate, dar fără soluții constructive.

Un fenomen de psihologie colectivă – numit în epocă și „psihoză tranșelor” – a fost mitul generalului Averescu. Militar de solidă pregătire profesională, el a manifestat, în timpul războiului, o preocupare constantă pentru soldații din liniile de bătaie. Expoși în fiecare clipă morții, cu sentimentul că atâția din comandanții lor îi abandonaseră noroiului și obuzelor, acești soldați, printr-un elementar reflex, lesne de explicat psihanalitic, au atribuit generalului Averescu o imagine paternă, dublă, apoi, de cen a justițiarului care chema la fixarea răspunderilor. Popularitatea sa, în anii 1919–1920, a fost imensă și, de-ar fi vrut (așa cum fusese mereu suspectat, încă din 1917), ar fi putut lua puterea și instaura o dictatură militară. Încorjurat de oameni de mare înzestrare intelectuală și morală (Ștefan Zeletin, P. P. Negulescu, Petre Papacostea), dintre care unii au rămas fideli până la moartea marșalului sau a lor, Al. Averescu a fost un fel de general Boulanger al României. Omologul său francez își câștigase în anii 1886–1889 o mare popularitate în rândurile armatei și ale opiniei publice, care vedeau în el un lider autoritar, în stare să conducă Franța la războiul de revanșă cu Germania, dar, când toți credeau că va da o lovitură de stat – ca un nou Napoleon – și va lua puterea, Boulanger a ezitat și a permis astfel guvernului să ia măsuri împotriva lui (1889); refugiat în Belgia și Anglia, s-a sinucis la Bruxelles. Averescu, venit la putere pe un extraordinar val de popularitate, în 1920, nu s-a folosit de el, ci a rămas – a fost bine, a fost

râu? – respectuos față de rânduielile constituționale și s-a lăsat înlăturat de la putere de atotputernicul Brătianu, prin regele Ferdinand.

Frustrările resimțite de societatea românească în fața gravelor carențe ale clasei politice, în anii războiului, și a continuării aceluiași practici nefaste care aduseseră România la un pas de catastrofă în 1916 au născut două reacții de contestare integrală și violentă a structurilor acestei societăți.

La 1 decembrie 1918, viitorul secretar general al Partidului Comunist din România (PCdR), Gheorghe Cristescu, ca prima, în scrisoarea adresată unui prieten, simțăminte cele care vedeau în modelul sovietic mijlocul cel mai potrivit de eradicare a burgheziei și capitalismului: „La noi în țară e o viață foarte tulbură, lumea toată ce trăiește puțin muncă este foarte nemulțumită de demisia actuală a burgheziei. Tot ce este salariat își îndreaptă privirile către răsăritul Rusiei. Mântuiește o vād dărâmand societăți capitaliste; aici se prevede că, cât de curând, atât țărani cât și orașenii vor face lucruri care vor fi discutate în lumea internațională. Suntem împreună de revoluție și nu pot crede că vom rămâne izolați ca o insulă”.

Radicalizarea inevitabilă provocată de război a făcut ca anii 1918–1920 să înregistreze o succesiune aproape neîntreruptă de manifestații muncitorești (cea din 13 decembrie 1918, reprimată brutal de armată) și greve, care au culminat cu greva generală din 20–28 octombrie 1920. În memoriile sale, fruntașul socialist Șerban Voinea descrie acei ani: „Într-adevăr, nemulțumirea în mase era atât de mare, mizeria atât de adâncă, revolta atât de puternică, încât nici 13 decembrie, cu toate pierderile de vieți omenești, nu a fost în stare să oprească manifestațiile de masă ale mulțimii. Tot anul 1919 și, în continuare, o bună parte din anul următor au fost mișcări spontane enorme, mult mai mari decât am fi putut stăpâni cu adevărat noi (socialiștii – n.n.), și au urmat fără încetare. În afară de mișcarea de mase propriu-zisă – continuă Șerban Voinea –, care e o mișcare de revendicări, s-a desfășurat, în perioada aceea, și o luptă ideologică care cred că e unică în analele mișcării muncitorești de la noi. În legătură cu problema afiliării la Internaționala a III-a, s-au dezbătut toate problemele fundamentale ale socialismului, ale obiectivelor, ale posibilităților de realizare”.

Într-adevăr, convins de iminența revoluției proletare mondiale, al cărei început era – în concepția sa – cea din Rusia, Lenin a hotărât să creeze o Internațională Comunistă (Comintern) destinată să devină

statui major al revoluției, impunând, în consecință, o disciplină militară partidelor doritoare să se afleze și care le transforma în simpli executanți ai ordinelor venite de la Moscova. La 23 iulie 1920, plin de optimism Lenin îi telegrafia lui Stalin (aflat la Harkov): „Situația din Comintern este excelentă. Zinoviev, Buharin și cu mine credem că ar trebui să încurajăm imediat revoluția în Italia. Păcerea mea personală este că pentru aceasta trebuie sovietizate Ungaria și, poate, de asemenea, Cehia și România. Trebuie să reflectăm serios”. Pe măsură ce perspectivele revoluției mondiale s-au îndepărtat și, în cele din urmă, au dispărut, Cominternul s-a transformat într-un instrument al politicii externe a URSS, iar între spionajul sovietic și Comintern s-au stabilit strânse relații de colaborare.

Inițial, în mișcarea socialistă și muncitorească din România, curentul favorabil afilierii a avut numeroși adepți. Șerban Voinea își amintește: „A început în țară atunci o mișcare de afiliere la Internaționala a III-a. O afiliere care, în perioada de la început, în special, nu era decât o manifestare sentimentală în favoarea revoluției ruse. Nimeni nu știa exact despre ce poate să fie vorba, nici chiar cei mai bine informați”. Când, după Congresul al II-lea al Cominternului, s-au aflat cele 21 de condiții draconice pentru acceptarea afilierii, G.M. Vasilescu-Vasia, mai târziu fruntaș comunist, le-a considerat inventate.

Curentul puternic favorabil afilierii a impus acceptarea celor 21 de condiții la Congresul general al Partidului Socialist și, pe această cale, s-a constituit Partidul Comunist din România (numit inițial Partidul Comunist-Socialist), secțiune a Internaționalei a III-a.

Orientările și direcțiile venite de la Moscova s-au aflat în conflict cu interesele naționale românești. Pentru regimul sovietic, România era un segment din „cordonul sanitar” instituit de „statele burgheze”, segment ce trebuia sfărâmat. De aici teza lansată de Comintern despre „caracterul multinațional” al statului român și cea a autodeterminării până la despărțirea de stat a „popoarelor” din România („moldovenii” din Basarabia, maghiarii din Transilvania, bulgarii din Dobrogea). Uniunea Sovietică și Cominternul urmăreau dezagregarea României, acțiunile lor îmbrăcând forme variate, de la propagandă până la acțiuni de forță.

Activitatea sub lozincile antifromânești ale Cominternului condamna PCdR să rămână un mic grup politic, o sectă de credincioși ai lui Lenin și Stalin, fără o aderență de masă, deschis cu precădere minorităților etnice. Belu Zilber, a cărui biografie e ea însăși dăunătoare de seamă pentru istoria PCR (ilegalist, spion sovietic, unmenclenarist, exclus din partid, arestat, condamnat, eliberat), a enumerat excelent categoriile reprezentate în partidul comunist, îndată după înființare: „Unguri și bulgari care doreau despărțirea de România, muncitori care se vedeau stăpâni pe uzine, evrei îngroziiți de antisemitism, șomeri fără profesie definită sau profesioniști mediocrii, politicieni nerealizați și nerealizabili în alte partide politice, casnice urâte sau bovarice, copii sătui de școală”. Spionul sovietic Boris Lago, întemnițat la Doftana în anii 1925-1929, scrie în memoriile sale că a întâlnit acolo comuniști ruși, ucrainenii, bulgari, maghiari, evrei, dar aproape deloc români. Pe măsură ce controlul Cominternului s-a consolidat asupra PCdR, el a devenit un partid al „popoarelor respinse” (*rejected peoples*), pentru a rena formula lui R.V. Burka, adică fără o bază teritorială, cum erau evreii, care vedeau în marxism „ideologia universală” în măsură să le asigure „o nouă identitate, ce depășea atât etnicul cât și naționalul”, și maghiarii, trecuți din situația de dominatori politici în aceea de populație minoritară și privind cu ostilitate la statul care îi privase de vechinul statut. În curând, Cominternul a trimis în fruntea PCdR – ca secretari generali – activiști minoritari (Elek Köblös) sau străini (polonezul Aleksander Danieliak-Stefanski Gorn), astfel că atunci când în acest post s-a aflat bulgarul Boris Stefanov, care vorbea bine românește, el a fost perceput ca român.

Până la luarea puterii, cu ajutorul URSS, PCdR, trecut în ilegalitate prin legea Mârzescu din 1924, a rămas o organizație politică periferică, fără importanță în viața politică a țării.

La celălalt pol – extrema dreaptă, ai cărei exponenți au devenit legionarii. Ideologic, Legiunea Arhanghelului Mihail, constituită în 1927, își revendică origini anticomuniste: în martie 1919, vliitorul Căpitan, Corneliu Zelea Codreanu, pe atunci în vârstă de 20 de ani, a fost o adunare cu colegii de școală în Pădurea Dobrina, pentru a organiza rezistența în cazul unei invazii sovietice; în anul următor, la începutul lui martie, el zădărnicește greva muncitorilor de la Atelierele CFR Nicolina (Iasi), de orientare comunistă.

Aceste începuturi nu sunt însă semnificative pentru caracterul noului curent. Atât timp cât PCdR și ideologia comunistă rămăneau

marginale, „primejdia roșie” nu era atât de acută încât să necesite asemenea „anticorpi” politici. Mișcarea legionară apare ca negare a democrației, afirmare a statului totalitar și exaltare a virtuților creștine în duhul cultului autohtoniei și românismului. Mișcarea combate viguros păcatele politicianismului și acuză pe evrei de a fi la originea mai tuturor relelor din societatea românească. „Puri și duri”, în marea lor majoritate tineri, legionarii se văd ca niște arhangheli arzând cu sabia de foc cangrenele lumii în care trăiesc. Unii dintre ei erau profund nemulțumiți și de starea de pasivitate a masei populației și – ca și Emil Cioran – preconizau soluții radicale: „În România – suria acesta în 1933 – numai teroarea, brutalitatea și o neliniște infinită ar putea schimba ceva. Ar trebui arestați toți românii și bătuți până la sânge; numai așa un popor superficial ar putea face istorie”. Naționalismul cu tentă religioasă și organizarea paramilitară au atras în rândurile mișcării legionare un larg evantai de aderenți, de la membri ai marilor familii boierești (Cantacuzino, Ghica, Sturdza) la tineri burghezi de mare cultură (Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica); mulți din ei fascinați de profesorul Nae Ionescu, partizan al unui regim autoritar care să curme agitația sterilă a partidelor (după ce l-a sprijinit în această direcție pe Carol al II-lea, universitarul charismatic, intrat în conflict cu suveranul, se va îndrepta spre tinerii Arhanghelului, neezitând să fugerunche – la propriu – în fața Căpitanului). Reacție dură a autorităților față de o mișcare încă minoritară dar energică și cu mari capacități de seducție a inaugurat o escaladare a violenței, cu asasinat și execuții ce au însângerat – cur, se va vedea – viața politică. Evaluări corecte i-au dat Mișcării legionare Emil Cioran și Constantin Noica în 1978; primul: „o revoluție românească dirijată contra României”, al doilea: „Singura mișcare românească contra căreia Caragiale nu poate nimic”.

GENERALUL CHARISMATIC

Primele alegeri de după constituirea României Mari, desfășurate după sisteme diferite în Vechiul Regat și în provinciile unite, au însemnat victoria coulișei Blocului Democratic, reunind, practic, cele mai importante formațiuni politice, decise să-și conteste lui Brătianu

controlul puterii: Partidul Național Român (din Transilvania), Partidul Țărănesc, Partidul Naționalist-Democrat condus de N. Iorga, al cărui prestigiu politic era, după stăruitoarea sa luptă pentru Unire, la apogeu. Victoria Blocului Democratic și eșecul liberalilor putea să apară ca un semn de ingratitudine față de Ion I. C. Brătianu, artizanalul Marii Uniri, cum îl prezenta propaganda liberală. Ca și Clemenceau, după primul război mondial, și Churchill, după cel de al doilea, Brătianu constata cu amărăciune că electoratul își întorcea fața de la el: prea proaspete erau în amintirea tuturor răspunderile PNL pentru eșecurile României în război, și prea mult se exercitase atotputernicia Brătianului în țară, pentru ca acum, în condițiile noului „inaugural”, opinia politică să nu dozească „la vremuri noi, oameni noi”.

Alianță eterogenă, Blocul Democratic nu putea face față fluxului de greve și demonstrații de stânga care amenințau stabilitatea socială și politică a țării. Ormul providențial a fost atunci generalul Averescu. Capitulul său de popularitate a fost un adevărat stăvilar de care s-au spulberat talazurile revoluționare. Devenit priin-ministru în martie 1920, el a rezistat grevei generale din octombrie 1920, punându-i capăt prin mijloace dure (la 21 octombrie, a doua zi după declanșarea ei, au fost arestați liderii sindicali și cei ai Partidului Socialist), iar la 17 iulie 1921 a fost adoptată legea pentru definitivarea reformei agrare în Vechiul Regat, începutul fiind făcut, în prezența generalului, la Gurbănești-Ilfov. Într-o țară cu o populație rurală atât de numeroasă ca România, agitația de stânga nu mai avea nici o șansă de îndată ce setea de pământ a țăranului era – fie și temporar – astâmpărată. Omul tranșelor, părintele soldaților se dovedea, odată pacea revenită, și părintele țăranilor. România datorează generalului Averescu un Mărăști social și politic, în 1920-1921, mai important decât Mărăștii militar din 1917, în înțelesul că prin persoana sa generalul Averescu a blocat curentele de stânga și extrema-stângă.

„Maturul și-a făcut datoria, maturul poate să plece”, a fost calculul lui Brătianu, care nu ar fi fost el dacă nu s-ar fi decis să revină la putere pentru a modela România Mare, privită ca o creație a ostenețelor sale. După o scurtă guvernare a lui Take Ionescu – acestei strălucite inteligențe politice destinul ostil nu i-a îngăduit să fie priin-ministru, ceea ce își dorise o viață întreagă, decât o lună –, Brătianu și liberalii au preluat cârma pentru patru ani.

Marea guvernare liberală (1922–1926) a fost încercarea sistematică a clasei burgheze de a-și asigura puterea economică și politică în noul stat românesc născut din Marea Unire. Principiul de bază a fost „prin noi înșine”, adică flourisharea economiei capitaliste prin puterile burgheziei naționale, concurență de capitalul străin. Artizanal modest, dar tenace, al acestei politici a fost fratele primului-ministru, Vintilă Brătianu, a cărui discreție a ascuns statura sa politică nu mai puțin importantă decât a frustrului său frate. Așa cum a observat un analist contemporan, „Vintilă Brătianu a făcut pentru țară mai mult decât toți naționaliștii la un loc. A fost aproape singurul om politic care a lucrat zi de zi și în chip efectiv la propășirea economiei naționale”. Drama sa a fost că efortul lăudabil și remarcabil pe care l-a întreprins nu s-a bucurat de sprijinul beneficiarilor, căci, așa cum observă același analist, „Clasa burgheză, în loc să-l secondeze cu elan și cu credință, a preferat să rămână indiferentă. N-a avut nici instinctul, nici maturitatea să-și dea seama că interesele sale îi dictau să-l susțină din răspuțeri” (Sterie Diamandî). Căutoțul de sireniă al capitalului străin a acoperit apelul lui Vintilă Brătianu de a edifica un capitalism național.

Politica de consolidare a statului român, astfel cum apărea după unirea Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei și Banatului, și de asigurare a deținerii pârghiilor economiei naționale de către burghezic a făcut obiectul unei ample legislații înfăptuite de guvernul Brătianu. În fruntea ei s-a aflat noua constituție, care o înlocuia pe cea din 1866.

ADEVĂRATA FAȚĂ A DEMOCRAȚIEI

Discutarea și votarea noii constituții au dat naștere la vii controverse. Partidul Național și Partidul Țărănesc au denunțat noua constituție în termeni de viguroasă critică: „act abuziv”, „emanație a concepției absolutiste a puterii executive, fără consultarea voinței naționale” și au declarat că ele „consideră această constituție fără putere de a lega voința cetățenilor, fără putere de lege și de drept mal! Ceea ce s-a născut la adăpostul baionetelor nu va trăi decât prin

baionete”, se încheia dramatic declarația citită de Ion Mihalache în moniele celor două partide care s-au și retras din Adunare.

În țara lui Caragiale a fost însă posibil ca, după condamnările stăt de răspicute și după declarațiile categorice de nulitate a constituției, cele două partide fuzionate în 1926 să guverneze pe baza ei!

Constituția din 1923 reprezintă o sinteză între vechea constituție din 1866 și reformele votate la Iași în 1917. Ea introducea votul universal egal, direct și secret, uzeza interesul public înaintea celui individual, sporea puterea legislativului în raport cu cea a regelui și proclama libertățile cetățenești în spiritul unei democrații desăvârșite.

Vechea și nociva tradiție a formei fără fond s-a manifestat și în constituția din 1923, în care mulți au văzut temelii unei vieți politice de autentică democrație. Realitatea a fost însă cu totul alta. De îndată ce un partid – indiferent care – s-a aflat la putere, constituția a devenit pentru el literă moartă, căpătarea clientele electorale având întâietate față de orice lege, inclusiv cea fundamentală. Respectul constituției a fost strigătul partidului în opoziție, nu când se aflau la guvern.

Siluirea voinței alegătorilor a fost o practică obișnuită în perioada interbelică, și în jurnalul (doar în însemnările sale personale, nu într-un articol de polemică politică) lui Grigore Gafencu se găsește o excelentă descriere a alegerilor din perioada considerată loc de unii „epoca de aur” a democrației românești, descriere care arecă adevărată față a acestei democrații: „mai grozavă decât năvălirea tătarilor sau invazia lăcustelor, a venit ziua de alegeri; de alegeri cum sunt înțelese și practicate de români, de administrația română, de armata română, de magistrații români. A fost o urgie absurdă și barbară, dezlănțuită de sus în jos peste o populație pașnică și liniștită. [...] S-au arestat delegații și candidații, s-au furat urnele și cărțile de alegători, s-au bătut, mai ales, s-au schingiuț și snopit sub lovituri de ciomege sute și mii de alegători. Îngrozită, populația se ascundea în pădure. [...] Sub ochii mei se petreceau scene de barbarie, de vulgaritate, de lasitate abjectă. Părea o revoluție a uniformelor militare și administrative, o revoluție a statului, prin oganele sale conștiente și inconștiente, împotriva cetățeanului «civil»”. Ceea ce dă măsura precarității democrației românești este absența reacției la astfel de stări de fapt: „Nici o conștință nu s-a revoltat – scrie, mai departe, Grigore Gafencu –, nici un om de onoare nu s-a împotrivit. Simțeam în fața acestei lasități

generale sentimentul de rușine care m-a copleșit când, după asfaltul șoselelor europene, ajunsese în gropile și șanțurile șoselelor noastre naționale. Dar cu cât mai adânc, mai dureros. Câte gropi, câte șanțuri prăfuite și înglodate mai are și biata noastră conștiință națională. Câte moravuri din alte vremi, ce educație neisprăvită, ce lipsă desăvârșită de simț al dreptății și al demnității individuale”.

Este semnificativ că Nicolae Iorga, prim-ministru când se petreceau scenele descrise de Gafencu (1931), a răspuns la telegrama de protest a acestuia: „nu pot da de la o zi la alta moravuri bune”. Recunoștea și marele istoric, înrobitor politic, că astfel de procedee se înrădăcinaseră adânc în viața noastră politică. În asemenea condiții, nu se putea afirma spiritul civic nici la nivelul elitelor, nici la cel al publicului. Este ceea ce explică frecvențele „căderi în pre-modern”, după excelenta formulă a lui Sorin Alexandrescu.

Ceea ce trebuie însă relevat este că în Europa Central-Răsăriteană și de Sud-Est, lăsând la o parte Cehoslovacia, țară de adevărată democrație, toate celelalte state cunoșteau regimuri semidictatoriale sau autoritare și că în această lume de orbî în ale democrației Românie apărea ca acel chișor din proverb devenit împărat.

Esența lungii guvernări liberale a fost înfăptuirea politicii „prin noi înșine” de industrializare și consolidare a pozițiilor economice ale burgheziei naționale. Se crede greșit că formula liberală ar fi exclus orice participare a capitalului străin în economia națională. În realitate, colaborarea cu capitalul străin era luată în considerare, dar ea trebuia să fie subordonată intereselor capitalului național. Un șir de legi a pus în practică politica „prin noi înșine”: legea privind comercializarea și controlul întreprinderilor economice ale statului a stabilit două mari grupe în cadrul lor: cele de interes general, precum CFR, PTT, Regia Monopolurilor Statului, Atelierele Armatei și celelalte, în care statul putea să asocieze capital privat, dar păstra controlul prin comisari, cenzoși și membri în consiliul de administrație; legea energiei acorda numai cetățenilor români sau societăților anonime române dreptul de a obține concesiuni de amenajări de forțe hidraulice; și, cea mai importantă și controversată dintre ele, legea minelor (4 iulie 1924), prin care erau trecute în proprietatea statului, urmând a fi exploatate prin societăți române sau străine, care acceptau condiții favorabile capitalului autohton (60% din capital să fie românesc, 2/3 din administratori trebuiau să fie cetățeni români etc.). În vederea sprijinirii întreprinzătorilor români a fost creată Societatea Națională de Credit

Industrial (23 iunie 1923); Banca Națională și Banca Românească, controlate de liberali, au sprijinit masiv industrializarea prin efort național; s-a creat Societatea Națională de Gaz Metan, s-au pus bazele Industriei Aeronautice Române (IAR).

Reacția capitalului străin nu a întârziat să se manifeste, și ea a fost deosebit de dură față de legea minelor, care ateca interesele marilor companii petroliere din străinătate.

Pe plan politic, Ion I. C. Brătianu a înregistrat o victorie – din nefericire, temporară – prin îndepărtarea prințului moștenitor Carol (4 ianuarie 1926). Premierul se convinsese de mult că de la vâstarul regal chemat să urce pe tron nu mai era de așteptat nici o îndreptare. Primul Hohenzollern născut în România (despre adolescența „Cărluță” Carol I spunea că e cu siguranță român de vreme ce înjură și face datorii) avusese în timpul războiului o comportare deplorabilă care a culminat cu fuga și căsătoria, oficiată la Odessa, cu Ioana (Zizi) Lambrino. Angajat într-o nouă legătură de dragoste (de astă dată cu Magda-Elena Wolf-Lupescu), Carol a trimis o renunțare în tron, acceptată de rege la stăruințele lui Brătianu și Barbu Știrbey.

„Eroticul ăsta e o primejdie și pentru țară și pentru noi; să mulțumim Providenței că putem scăpa de el”, a spus Ion I. C. Brătianu lui Gh. Tătărescu, puțin înainte de reuniunea de Consiliu de Coroană care a luat act de renunțarea lui Carol.

Guvernarea liberală se încheia, așadar, cu un bilanț de care Brătianu putea fi pe deplin satisfăcut. Pentru a evita orice surpriză, el l-a sfătuit pe rege să cheme la guvern pe omul de ordine și disciplină din 1920, generalul Averescu, a cărui popularitate se spulberase, ceea ce făcea din învingătorul de la Mărăști un tigru fără dinți.

Agravarea bolii regelui Ferdinand și moartea sa iminentă l-au decis pe Brătianu să reîntre în scenă. Generalul a fost concediat fără menajamente, și, pentru prima dată, sfătuitorul de taină al regelui, cumințul lui Brătianu și amantul reginei Maria, Barbu Știrbey, a devenit șeful unui guvern de tranziție, înainte ca Brătianu să reia puterea.

La moartea regelui Ferdinand, Mihai, fiul lui Carol și al prințesei Elena a Greciei, a fost proclamat rege, prerogativele sale fiind exercitate de o regență alcătuită din prințul Nicolae, unchiul lui Mihai, patriarhul Miron Cristea și președintele Înaltei Curți de Casație, Gh. Buzdugan (apoi, după moartea acestuia, Constantin Sărățeanu).

„O, neștiutoare hire omenească!”, ar fi exclamat Miron Costin de-ar fi descris evenimentele anului 1927: când se credea stăpân pe

toate pârghiile puterii, Ion I.C. Brătianu a fost răpus de o amigdalită infecțioasă! În timp ce fratele său, arhimodestul dar (spre deosebire de Ionel) foarte harnicul Vintilă Brătianu, devenea prim-ministru, național-țărăniști, înfometaji de putere și avantajele ei, după o opoziție îndelungată își pierduseră răbdarea și amenințau cu mari manifestații și chiar cu un marș asupra Bucureștilor.

Sub presiunea curentului favorabil PNT, Regența l-a chemat la guvern pe Iuliu Maniu, care la alegerile organizate apoi a reputerat o victorie de mari proporții. Fără a se bucura de acea popularitate mistică a lui Averescu, Iuliu Maniu a devenit prim-ministru într-un climat de mare încredere și speranță.

Guvernarea național-țărăniștii (noiembrie 1928-aprilie 1931 și iunie 1932-noiembrie 1933) avea să fie o perioadă a frustrărilor. PNT a avut încrederea neșansă ca, în cea mai mare parte a lor, noii cât s-a aflat la cîrma țării să coincidă cu marea criză economică (1929-1933) care s-a abătut dureros asupra economiei naționale. Dacă țări ca SUA sau Germania s-au clătinat sub șocul crizei, este mai degrabă de mirare că România nu a falimentat economic. Este adevărat că zguduirile provocate de criză au fost foarte puternice, dar edificiul nu s-a prăbușit. „România este o țară atât de bogată, încât dacă ar fi condusă succesiv de cei zece oameni cei mai proști din lume și tot nu ar putea să o ruineze”, remarca atunci un comentator. Nu a fost vorba de competență în acei ani, ci de conjunctura economică cu totul defavorabilă, criza de credit și scăderea prețurilor la produsele cerealiere lovind, de la debutul guvernării național-țărăniștii, în politica economică a guvernului român.

Situația era de la început îngreunată de moștenirea naționalismului economic practicat de Vintilă Brătianu, a cărui politică de consolidare a capitalului autohton impusese un efort suprasolicitant. PNT înscrișese în programul său principiul „porților deschise”, prezentat de adversarii săi de atunci și de mai târziu ca subordonare față de capitalul străin, ceea ce este cu totul fals. În realitate, politica economică a PNT a avut ca punct de pornire asigurarea de credite ieftine. Într-o țară de mică proprietate agricolă ai cărei deținători erau asaltați de mari dificultăți economice, creditul ieftin era stringent necesar. Or, pentru a obține refacerea creditului era nevoie să fie eliminată orice piedică – iar naționalismul economic al lui Vintilă Brătianu crease numeroase obstacole în această direcție – din calea circulației capitalului internațional. Apărând acest principiu al politicii economice a PNT, Grigore Gafencu nota în jurnalul său: „Interesele

clasei producătoare țărănești erau, în această privință, aceleași cu interesele întregii clase burgheze: industriași, comercianți, profesii libere. Împotriva ideii politice a naționalismului economic trebuia dusă la izbândă ideea economică a liberei circulații de bani și de bunuri. Prima idee menține oligarhiile, dar distruge gospodăriile. A doua deschide hotarele pentru schimbul de bunuri, de bani și de idei – în zilele de azi, ea întărește democrația”. Deaparte, așadar, de a urmări „înfeudarea” țării față de capitalul străin, politica economică a PNT a avut drept țel asistența economică pentru țărăniime și, pe această cale, consolidarea sistemului democratic.

Obiectivele nu aveau însă să fie atinse. Crizei economice avea să i se asociază criza politică, latentă, este adevărat, dar nu mai puțin profundă. La originea ei s-a aflat reîntoarcerea în țară a prințului Carol, care l-a înlocuit de la domnie pe propriul său fiu, Mihai, și a devenit, la 8 iunie 1930, regele Carol al II-lea (Mihai, ca prinț moștenitor, a primit titlul de „mare voievod de Alba Iulia”).

Prim-ministru când Carol s-a reîntors în țară, Iuliu Maniu nu s-a opus restaurației, dându-și seama că Regența era o autoritate fictivă și văzând în revenirea „fiului risipitor” un aliat împotriva liberalilor. Maniu l-ar fi dorit pe Carol membru al Regenței în locul lui C. Sărățeanu, dar, spre deosebire de personajul evanghelic evocat mai sus, care s-ar fi mulțumit și cu situația de argat, Carol se voia cu orice preț rege. Maniu a cedat și a cerut noului suveran să nu-și aducă amanta de la Paris, ci să-și refacă, în beneficiul țării și al propriului prestigiu, căsnicia cu principesa Elena. Regele a procedat, dar nu și-a ținut făgăduiala, Elena Lupescu revenind în țară grație lui Mihail Manoilescu, care a prezentat-o la frontieră drept soția sa.

Gravitatea revenirii lui Carol consta nu în schimbările intervenite la vârful puterii și nu atât în imoralitatea personajului devenit regele României (au existat suverani, ca Henric al V-lea al Angliei, care după o viață dezordonată, ca prinți moștenitori, au fost suverani exemplari), ci în hotărârea sa de a pune capăt sistemului democratic întemeiat pe competiția partidelor și de a instaura o monarhie autoritară, în fapt, dincolo de aparențe, o dictatură regală.

Ca prinț moștenitor, Carol cunoscuse – pe „propria piele”, dacă este permisă o formulare vulgară, dar sugestivă – consecințele „tiraniei” unui partid sau a unui lider de partid ori favorit regal capabili să-și subordoneze chiar coroana. Brătianu și Barbu Știrbey – unul pe scena vieții politice, celălalt în culise – fuseseră, în timpul

doamnei regelui Ferdinand, adevărații stăpâni ai țării. Carol voia să împiedice repetarea unor astfel de situații.

Ostilitatea prințului față de partide fusese sporită, în anii exilului, de constatarea că situația lui personală era luată în considerare de partide numai în măsura în care ea putea înlesni sau bloca drumul lor spre putere. Prințul le apărea ca o armă sau o piedică în lupta politică. Atât și nimic mai mult.

În sfârșit, Carol considera că singurul mijloc pentru a impulsiona progresul societății românești era de a înlocui ceea ce i se părea o luptă sterilă între partide, obsedate de câștigarea puterii („guverne de pălăvrăgoală”, califica suveranul echipele guvernamentale născute de sistemul democratic), cu o cărmuire fermă, nestânjenită în politica ei de progres de rândului constituțional, excelente în principiu, dar neadecvate realităților românești. Percepția lor în spiritul lui Carol nu va fi fost prea departe de cea a lui Grigore Gafencu (devenit ministru de Externe în anii dictaturii regale), consemnată în jurnalul său: „Dacă masa țăranască (din România – n.n.) aparține Orientului, prin sărăcie și ignoranță, în schimb aparatul administrativ, inclusiv ofițerii și magistrații, aparțin Orientului, printr-o nemaipomenită lene, printr-o desăvârșită neputință de reînnoiri, de prămenire intelectuală și morală”. Carol s-a vrut un suveran eficient, intervenind direct în jocul politic, ajungând, în anii dictaturii regale, să-și creeze propriul partid. „Meseria de rege” i-a plăcut și s-a achitat conștiințios de obligațiile sale. Liviu Rebreanu consemnează în jurnalul său discuția avută cu Carol în legătură cu proiectul legii teatrelor (scriitorul era directorul Teatrului Național), discuție în cursul căreia interlocutorul regal făcuse dovada studierii atente a textului legii și capacitatea de a formula observații pertinente.

Și totuși Carol a făcut mai mult rău democrației românești decât cele două totalitarisme – de extremă dreaptă și de extremă stângă – care în epocă condamnau, de pe poziții diametral opuse, regimul democratic. Regele a dus o campanie sistematică de erodare a partidelor, încurajând diviziunile din interiorul lor și sprijinind sciziunile, mai ales în cele două mari partide – PNȚ și PNL. Într-o țară cu un regim parlamentar stăt de apăsat de moștenirile turco-fanarioto-orientale, în loc să permită partidelor să învețe democrația, regele, înainte de a o desființa, le-a administrat-o într-o formă care a compromis-o.

În locul clientelei politice a partidelor, regele a impus atotputernicia unei camarile al cărei centru era amanta sa, Elena Lupescu. În scurt timp, ea a devenit un factor decisiv în viața politică

a țării, regele alegându-și miniștri în funcție de atitudinea favoritei regale față de oamenii politici. Este semnificativă mărturia din însemnările lui Armand Călinescu, când consemnează discuția cu Ernest Urdărescu, „omul de casă” al regelui, deci, un membru al camarilei, bucurându-se de favorul special, întîine chiar, din partea Elenei Lupescu: „Ernest Urdărescu – notează Călinescu la 6 februarie 1939 – îmi povestește conflictul cu Duduș (Elena Lupescu – n.n.). Se amestecă în toate, în remaniere, în politică și amenință scandal (sic!) în fața regelui, câteodată în fața voievodului. Nu mai poate suporta, va pleca”. Nu o va face, va fi până la capăt servitorul umil al metresei regale. Elena Lupescu era atât de sigură de puterea ei încât i-a spus prințului moștenitor Mihai: „Dacă vrei vreo dată ceva de la tatăl tău, cere-i-o prin mine, pentru că pot să-l fac să facă orice vreau eu”. Iată cea mai clară expresie, datorată chiar protagonistei, a „Lupescocratiei” instaurată, progresiv, în anii '30.

Ar fi profund greșit să se dea o tentă rasistă „Lupescocratiei”. Nocivitatea acestei femei nu a stat în calitate ei de evreică, ci în imixtiunea ei permanentă în viața publică. Pamfil Șelciaru a găsit o formă iluminatoare a atitudinii Elenei Wolf-Lupescu: „Elena Lupescu nu cunoștea solidarități de rasă, ci numai solidarități de comision, așa cum a dovedit-o în procesul Max Auschni” (referire la marele om de afaceri evreu ajuns pe banca acuzării).

„GUVERNAREA PESTE PARTIDE”

Cel care a încercat, cel dintâi, să dea întrupare dorinței regelui de a se realiza un guvern peste partide a fost Nicolae Iorga. Marele istoric împărtășea opinia suveranului despre sterilitatea și nocivitatea rivalității partidelor pentru putere. Cunoșcător, ca nimeni altul, al trunchiului românesc, el știa ce rol nefericit au jucat conflictele dintre grupările boierești sau, în epoca modernă, dintre partide. Căutarea lor i se părea salutară. Intervenea și un factor personal: frustrarea resimțită de Iorga față de considerabila discrepanță dintre meesul său prestigiu cultural și științific și ponderea sa politică insignifiantă, după ce, în 1919, fusese președintele primei Camere a României Mari. Regele și Iorga se întâlneau astfel pe aceeași platformă de ostilitate față de partide.

Omul forte al guvernului era însă Constantin Argetoianu, care deținea portofoliile Finanțelor și Internelor. În strânse relații cu regele, el îi prezentase un memoriu suveranului, la 2 august 1930, în care, exprimând vederi ce le știa a fi în acord cu cele ale lui Carol, recomandă: „Guvern excepțional de salvare, vremelnice, fără parlament și cu dizolvarea partidelor”. Propunerea avea să se înlăptuiască abia în 1938, dar atunci regele nu va vedea în ea o soluție „vremelnică”, ci una definitivă.

Guvernul prezidat de savant (1931–1932) era însă o caricatură de guvern. Ministrul de Externe, Dimitrie Ghica, a lăsat descrieri savuroase, în memoriile sale, despre ședințele de cabinet, desfășurate într-o totală dezordine și începute cu „*historiettes scabreuses*”. Constantin Argetoianu, care, în amintirile sale, îl critică uneori în termeni inadmisibili pe primul-ministru, nu ezită să-l persifleze în forme crude și față de colegii de cabinet („Știu să-l manevrez, am fost șase luni medic la Salpêtrière” – spital de boli mintale de la Paris). Criza economică avea să răpună și acest experiment politic, căci, dacă regele putea tolera interzicerea plății salariilor la funcționari și învățători, neplata soldelor putea afecta stabilitatea și capacitatea militară a țării.

A început a doua fază a guvernării național-țărăniște (1932–1933), care s-a aflat și ea sub semnul aceluiași mari greutăți provocate de criza economică. S-a adăugat agravarea conflictului dintre Iuliu Maniu și rege. Cel dintâi, redevenit prim-ministru, a încercat să destrame camarila și să scape țara de Elena Lupescu, prin plecarea ei peste graniță. Liderul național-țărănist a fost unul din foarte puținii oameni politici care a respins tentațiile puterii și a preferat să se retragă de la guvern, decât să accepte „Lupeascocrația”. Împotriva intransigenței lui Maniu, Carol a folosit „elasticitatea” lui Al. Vaida-Voevod, care a condus ultimul guvern național-țărănist, în timpul căruia „curbele de sacrificiu” (reducerile de salariu) au provocat mari agitații între muncitori, care au culminat cu grevele petrolistilor și feroviarilor, cei din urmă baricadându-se în Atelierele CFR-Grivița și ajungând la ciocniri cu armata, care a deschis focul. S-au înregistrat 3 morți și 16 grav răniți.

O afacere de corupție, fraudă și spionaj – „Afacerea Skoda”, după numele uzinelor cehoslovace de armament –, afacere în care erau implicați oameni politici și generali, precum și un nepot al lui Iuliu Maniu (Romulus Boilă), a fost folosită de rege atât pentru a-l îndepărta pe național-țărăniști cât și pentru a-l compromite pe conducătorul lor. Maniu, om de mare corectitudine, nu fusese implicat în nici un fel în „Afacerea Skoda”, dar el nu a avut tăria de a se

desolidariza de nepotul compromis. Cu popularitatea, dar, mai ales, cu autoritatea sa morală, el ar fi putut declanșa o campanie împotriva regelui, așa cum părea să anunțe articolul-manifest „A bănut ceasul”, redactat de Zaharia Boilă, alt nepot al lui Maniu, fratele lui Romulus, text încheiat cu următoarele cuvinte: „A bănut ceasul acțiunii pentru salvarea neamului românesc. Zile grele ne așteaptă. O știm. Vor începe insultele, calomniile, prigoanele. [...] Vom organiza noi, cetățenii revoltați ai acestei țări, gărzii de oțel. Se va da o luptă violentă, poate fără pereche în istoria acestui popor”. Această retorică atât de incendiară avea să rămână un simplu exercițiu verbal. Maniu nu s-a angajat într-o confruntare deschisă cu regele.

Suveratul a făcut apel la liberali pentru a constitui un nou guvern. Liderul PNL, I. G. Duca, declarase, în 1930, la venirea lui Carol în țară, că mai degrabă va lăsa să i se taie mâna decât să o strângă pe cea a noului rege. Presiunea propriului partid și ispita puterii au fost însă mai puternice, și onestul Duca a acceptat un șir de condiții puse de rege la alcătuirea cabinetului. Și totuși Carol nu putea să uite stitudinea noului premier din zilele reinstaurării lui în țară. Garda de Fier avea să-l debaraseze pe neașteptat de acest sfemnic ne dorit.

„GARDA, CĂPITANUL ȘI ARHANGHELUL DIN CER”

Mișcarea legionară înregistrase un progres statornic în popularitate, grație formelor neobișnuite de manifestare, ca organizație politică: sprijin dat țărănimii în gospodărie, comerț destinat să elimine concurența străină, tabere de muncă, totul desfășurat într-o atmosferă de energie tinerească, cultul morții în slujba Căpitanului și a Mișcării, ceremonii religioase, recurgerea la violență și asasinat, și, mai ales, antisemitism. Privită cu simpatie de unii oameni politici (Al. Vaida-Voevod, „nașul” Gărzii de Fier) și considerată ca un eventual auxiliar în lupta politică de alții, între care regele însuși, Mișcarea se organizează temeinic (în iunie 1930 este înființată Garda de Fier ca structură politică a Mișcării legionare), crează „ceiburi” în tot mai multe județe și intră în arena luptelor de partid; în vara anului 1931, Corneliu Zelea Codreanu este ales pentru prima dată deputat (în jud. Neamț) și rostește cel dintâi discurs în parlament la 3 decembrie

1931, atacând în termeni aspri partidele politice, acuzate de a fi la originea mai tuturor rețelilor din societatea românească; în domeniul politicii externe, el exprimă simpatia pentru regimul lui Mussolini.

Actele de violență, comise cu o exaltare mistică, atacurile antisemite – care provocau o vie nemulțumire în Franța și Marea Britanie – și criticile acerbe la adresa partidelor au determinat luarea de măsuri împotriva Mișcării legionare. Începutul l-a făcut Ion Mihalache, la 11 ianuarie 1931, fiind, în calitate de ministru de Interne, a dizolvat atât Legiunea Arhanghelului Mihail cât și Garda de Fier și a ordonat închiderea sediilor Mișcării. Cu două zile mai înainte, Codreanu și alți lideri legionari fuseseră arestați. Dizolvările și arestările se vor repeta, fără însă ca ele să aibă vreun efect. Faptul se explică prin lipsa de hotărâre a autorităților (indiferent de guvernul aflat la cârma țării) și prin charisma Căpitanului. Alături de el rămân activ, Mișcarea trăia prin el.

Este greu de imaginat astăzi exaltările colective produse de venirea lui Codreanu în câte un sat. Profesorul Nicholas M. Nagy-Talavera, cunoscut maghiar originar din Transilvania, relatează propria experiență: aflat într-un sat din Munții Apuseni, el a asistat – avea opt ani – la o adunare țărănească organizată de legionari în curtea bisericii. „Deodată asupra mulțimii s-a așternut tăcerea. Un om înalt, de o frumusețe intunecată, îmbrăcat într-un costum național alb a intrat în curte, călare pe un cal alb. S-a oprit lângă mine și n-am putut să văd nimic monstruos sau rău în el. Dimpotrivă. Zâmbetul lui copilăresc, sincer, radia peste mulțimea săracă și el părea a fi cu ea, dar, în chip misterios, și în afara ei. Charismă nu este un termen potrivit pentru a defini forța stranie ce emana din acest om. Era, mai degrabă, pur și simplu o parte a pădurilor, a munților, a furtunilor de pe crestele acoperite de zăpadă ale Carpaților, a lacurilor și râurilor. Așa stătea tăcut în mijlocul mulțimii. Nu avea nevoie să vorbească. Tăcerea lui era elocventă; părea să fie mai puternică decât noi, mai puternică decât ordinul prefectului, care interzisese cuvântarea lui. O țărăncă bătrână, cu părul alb, și-a făcut semnul crucii pe piept și a șoptit către noi: «Trimisul Arhanghelului Mihail!» Atunci clopotul micii și tristei biserici a început să bată și slujba religioasă care precedea întotdeauna adunările legionare a început și ea. Impresia profundă creată în sufletul unui copil moare greu. În peste un sfert de veac n-am uitat niciodată întâlnirea cu Corneliu Zelea Codreanu.”

Cele narate de profesorul american își găsesc confirmarea într-un episod povestit de Nichifor Crainic în memoriile sale: un legionar venise cu mare greutate de la Oradea Mare la București să stea de

vorba cu Căpitanul. Acesta s-a mărginit să-i spună: „Camarade, totul e bine”; când celălalt aștepta mesajul pe care să-i transmită legionarilor din orașul său, Codreanu a repetat că totul era bine. Și totuși omul a plecat iluminat, transformat de întâlnirea cu Căpitanul.

Codreanu a izbutit să declanșeze un curent mistic în jurul persoanei sale. L-a avut ca predecesor – pe acest plan, numai – pe generalul Averescu, ale cărui apariții la sate dădeau naștere la scene de exaltare colectivă, antologic descrise de C. Argetoianu în memoriile sale. Deosebirea – înrâși numai din acest punct de vedere – între cei doi era că Averescu nu mergea la sate pentru a hrăni „avântul sărăcilor cu doborâi și cu trupul care cred și se încred într-o nălucă” (C. Argetoianu). În timp ce Codreanu cultiva mersul la sate și regiza cu grijă „epifaniile”.

Manifestările de psihoză colectivă erau de însele straniele unei societăți bolnave, pentru că, în afară de liderii politici, lumea românească a anilor '30 a cunoscut o adevărată isterie colectivă, creată de un cioban debil mintal din Maglavit care pretindea că ar fi vorbit cu Dumnezeu („Moșul”). Instrumentalizat rapid politic (în 1941, Mihai Antonescu avea să-l ducă pe front), Petruche Lupu a găsit doar doi oameni politici care l-au evaluat lucid: Armand Călinescu și Ion Antonescu. Potrivit mărturiei profesorului Nicolae Mărgineanu, deținut un timp în aceeași celulă cu Petruche Lupu, A. Călinescu, adversar de moarte al Gărzii de Fier, i-a spus vorbitorului cu Dumnezeu: „Mă băiete, ascultă tu de mine, tu tă-și vezi de tînția ta, tă nu te prind cu legionarii că-i tău” (formularul aparține lui Petruche Lupu a căruia sănătate mintală, consideră profesorul Nicolae Mărgineanu, era de patru ani). Mareșalul Antonescu nu s-a lăsat impresionat de Petruche Lupu, ba, mai mult, l-a speriat de-a dreptul: „Dat dracului ti șta, îți spun eu”, a încheiat relatarea politică „omul minune” despre întâlnirea cu mareșalul.

„HOMO REGIUS”: GH. TĂTĂRESCU

Noul guvern liberal, prezidat de I. G. Duca, a hotărât, mai ales la stăruințele lui N. Titulescu, alarmat de consecințele pe plan extern ale acțiunilor antisemite și de afinitățile Mișcării legionare cu fascismul și nazismul, să dizolve din nou Garda de Fier (10 decembrie 1933). Măsura a fost însoțită de arestări masive în rândul legionarilor și chiar deuciderea unor gardiști. Încă de la 4 decembrie, printr-o circulară,

Codreanu atacase în termeni violenți pe I. G. Duca, N. Titulescu, V. Iamandi, I. Inuleț și alții, ca adversari ai țării. La 29 decembrie, pe peronul gării Sinaia a fost asasinat I. G. Duca de către trei legionari (Nicadorii). Absența unei paze corespunzătoare, deși primul-ministru primise numeroase avertizări, a dat naștere la speculații în legătură cu complicitatea regelui la asasinat. Oricum, reacția lui când cadavrul a fost adus temporar la Castelul Peleş – suveranul nici nu a venit să se incline în fața celui ce-l fusese prim sfetnic – nu lasă nici o îndoielă că regele a fost bucuros de dispariția primului-ministru. La procesul ce a urmat, doar cei trei asasini au fost condamnați, Codreanu, acuzat de a fi inspiratorul moral al crimei, a fost achitat.

Plănuț sau nu de rege, asasinatul de la Sinaia a servit interesele monarhului. El a ales ca succesor al lui Duca (după un scurt interimat al dr. C. Angelescu) un „tânăr” liberal, Gh. Tătărescu (Cuță), rupând astfel cu tradiția ca primul-ministru să fie șef de partid. Alegerea suveranului a provocat frământări și frustrări personale în PNL. Aducându-l pe Gh. Tătărescu în fruntea guvernului, Carol a atras două obiective: a avut un prim-ministru de necondiționată obediență și a creat fisuri și tensiuni în PNL (din care încă din 1930, în legătură cu revenirea lui Carol, se crease o disidență condusă de fiul lui Ion I.C. Brătianu, istoricul Gh. I. Brătianu, dispus la colaborarea cu Carol al II-lea).

Mihail Manoilescu, mușcat, desigur, de invidia de a nu fi fost el în locul lui Cuță, a făcut o enumerare comparativă a personalităților politice din acel moment vrednică de citat: „Iorga era un capricios, dar genial; Maniu, întortochiat, dar istoricește reprezentativ; Titulescu, egoist, dar superior, inteligent și talentat; Vaida-Voevod, neserios, dar sincer și mare român; Averescu, nepolitic, dar de înaltă dezinteresare; Goga, ușuratic, dar poet de geniu și om politic cu o axă naționalistă a vieții. Toți, dar absolut toți, aveau în zestre lor câte ceva excepțional, câte o însușire culminantă. Numai Tătărescu nu aducea nimic decât o imensă abilitate. Și totuși, însuși spiritul său tranzacțional și oportunist și măiastra lui echilibristică au putut folosi câteodată țării”.

Noul prim-ministru era un om de vârstă mijlocie (născut în 1886), tuncitor și energic și care – ca subsecretar de stat la Interne, în guvernul Brătianu – jucase un rol important în reprimarea revoltei comuniste de la Tatar-Bunac din 1924. Colaborarea lui de mai târziu cu partidul comunist și reproșul de oportunism su făcut să se uite că

cei patru ani de existență a guvernului Tătărescu au coincis cu refacerea economică după marea criză, refacere urmată de un decolaj care a purtat economia românească la apogeul dezvoltării ei, în faza capitalistă. Așa cum Ladovic al XVIII-lea vorbea de o „Carnetă incomparabilă”, referindu-se la docilitatea instanței reprezentative a Franței, tot astfel și Carol al II-lea putea să spună că găsisse în Gh. Tătărescu „premierul incomparabil”, prin graba de a exocuta vechița regală.

Era, așadar, firească dorința suveranului de a păstra guvernul liberal și după împlinirea celor patru ani de activitate. Alternativa chemării la guvern a PNT nu putea să-l entuziasmeze pe rege. Putea Carol să uite că, încă din 1931, Maniu îi spusese: „Credința mea e că viața particulară a unui suveran, ca și viața oamenilor de stat de vază, privesc întreaga țară. Viața destrăbălată a unui om sus-pus înfrăuște și tulbură viața publică, după cum viața bine rânduită a unui rege e o pildă frumoasă pentru toată lumea. Țara noastră are nevoie, în vremurile grele prin care trecem, vremi grele pentru toate țările și pentru toate tronurile, de pilde bune, venind de sus. Pildele rele îi pot fi fatale”. Carol nu era dispus să asculte acuma, din nou, astfel de mustriți voalate sau – față de consolidarea „Lupeascocratiei” – chiar explicite, mai ales că paburul se ampluse de tot. Până și C. Argetoianu („monstrul mortal”, cum îi califică Mihail Manoilescu în memoriile sale) nota în jurnal la 1 ianuarie 1936: „Între cele patru granițe ale țării și până sus, totul e numai corupție. Singurul lucru organizat în România Mare e jaful și șperțul [...]. Lupescul, regele. Malaxu, Aristide Blank și Gavrilă Marinescu. Iată sovietul de soldați... și șperțari care hotărăsc astăzi soarta guvernelor noastre. Ne copleșește moartea!”

Oricât a insistat regele ca Tătărescu să-și asume, în continuare, guvernarea, acesta, conștient de nemulțumirea ce ar fi provocat-o încălcarea atât de flagrantă a regulilor jocului politic din România, cât și de riscurile unei asemenea condamnate „nu și-a dat prea multă silință – notează regele în jurnalul său –, luând drept scuză recomandările ca alegerile să fie cinstite, și rezultatul a fost că guvernul a fost învins” (de remarcat legătura făcută de suveran între „cinstea” alegerilor și eșecul guvernului).

Nealterarea, împotriva tradiției, a rezultatului alegerilor s-o datorăm și fermității partidelor din opoziție, care erau decise să vegheze – cât se putea – la corectitudinea scrutinului. Intuind intenția regelui de a păstra guvernul Tătărescu și știind că „cine are guvernul are și

parlamentul”, la 25 noiembrie 1937 s-a încheiat un pact de neagresiune electorală între PNT (Iuliu Maniu) și Garda de Fier (C. Z. Codreanu), la care au aderat apoi gruparea liberală a lui Gh. I. Brătianu și Uniunea Agrară a lui C. Argetoianu.

Pactul de neagresiune electorală a făcut obiectul unor interpretări eronate și a unor critici nefondate: s-a spus că liderul PNT a dat gîrul său politic totalitarismului de extremă dreaptă, iar în anii regimului comunist pactul amintit a fost folosit pentru a-l prezenta pe Maniu, hotărîutul combatant anticomunist, drept „fascist”. La procesul intentat lui Codreanu în 1938, Maniu a relevat deosebirile profunde dintre PNT și Garda de Fier precum și motivele acestei cooperări „împotriva firii”: răspunzînd întrebării Căpitanului, aflat în boxa acuzaților, asupra încheierii pactului, în ciuda marilor diferențe ideologice, Maniu a spus: „Într-adevăr, ideologia noastră și a dvs. sunt direct opuse și nici nu cred că există în țara aceasta două partide cu o adversitate mai categorică decît sunt ale noastre”. După ce a afirmat identificarea sa cu idealurile democratice, liderul PNT a subliniat că „Garda de Fier este totalitară și contra democrației [...]. Partidul dîui Codreanu este un partid antisemit [...]. În afară de aceasta ne deosebește metoda de luptă politică”. Maniu a enumerat apoi motivele de ordin personal (prețuirea pentru calitățile lui Codreanu, ca om politic) și politic (coincidența într-o serie de evaluări politice) care l-au determinat să încheie înțelegerea cu Căpitanul.

Cooperarea politică dintre Maniu și Codreanu nu a însemnat nici o concesie din partea liderului PNT în privința apărării principiilor democratice sau condamnării antisemitismului, ci doar solidaritatea temporară a două forțe politice în lupta împotriva atotputerniciei cumanilor regale.

Din cu totul alt orizont politic a venit directiva Cominternului dată „Uniunii Democratice” (o organizație criptocomunistă) „de a populariza însemnătatea și adevărata semnificație a pactului dintre Codreanu și Maniu, despre care trebuie spus că este făcut numai pentru garantarea libertății alegerilor și numai pentru împiedicarea actualului guvern să-și desăvârșescă acțiunea sa de fascizare a țării. În conformitate cu instrucțiunile Cominternului, PCR-ul nu trebuie să activeze contra acestui pact, care este singura soluție ce se poate găsi în actuala situație politică de la noi din țară” (directiva este rezumată într-o notă a poliției, din 14 noiembrie 1937). Pentru Moscova, consolidarea forțelor din opoziție – indiferent de orientarea lor – era considerată ca un mijloc de agrăvare a tensiunilor dintre-o țară percepută

la Kremlin ca ostilă, și, în consecință, destinată a deveni obiectul eforturilor de subminare și subversiune.

↳ Dorința lui Gh. Tătărescu de a părăsi conducerea guvernului a avut drept urmare libertatea alegerilor din 26 decembrie 1937, care au dat următoarele rezultate:

	Procente	Mandate
Partidul Național-Liberal	35,92	152
Partidul Național-Țărănesc	20,40	86
Partidul „Totul pentru Țară”	15,58	66
Partidul Național-Creștin	9,15	39
Partidul Maghiar	4,43	19
Partidul Național-Liberal (Gh. Brătianu)	3,89	16
Partidul Radical-Țărănesc	2,25	9

În jurnahul său, Carol al II-lea constată imposibilitatea de a face apel la Codreanu pentru a forma cabinetul, dar fiind refuzat lui Tătărescu de a continua guvernarea și atitudinea ostilă a lui Maniu. Regele enumeră temerile decizei de a nu purta discuții cu legionarii: „Metodele teroriste ce le adoptase, antisemitismul violent, ideile lor vădit hotărâte în politica externă, răsturnarea alianțelor, legătura antinaturală de a se apropia numai de Germania, în general toate metodele lor radicale și antisociale”.

În timpul campaniei electorale, Codreanu își rezumase astfel programul de politică externă: „Eu sunt contra marilor democrații ale Occidentului, eu sunt contra Micii Înțelegeri, eu sunt contra Înțelegerii Balcanice și n-am nici un atașament pentru Societatea Națiunilor, în care nu cred. Eu sunt pentru o politică externă a României alături de Roma și Berlin, alături de statele revoluțiilor naționale. În contra bolșevismului. În 48 de ore după biruința Mișcării Naționale, România va avea o alianță cu Roma și Berlin, întrînd astfel în limă misiunii sale istorice în lume: apărarea Crocii, a culturii și civilizației creștine”.

Regele nu putea ignora puternicul curent de extremă dreaptă care propulsase Garda de Fier ca al treilea partid al țării; el se înfățișa ca apele umflate ale unui râu, crescînd mereu și amenințînd să se reverse și să măture totul din calea lor. Succesul electoral al Gardii de Fier apărea ca o sfidare directă la adresa suveranului, pentru că toți știau că între Căpitan și rege dialogul nu mai era posibil.

Vechile planuri de dictatură personală ale regelui, amânate de împrejurări, dar niciodată abandonate, au devenit de strîngentă actualitate. Nu mai era vorba acum de împlinirea unor intenții născute din frustrările exilului sau din prețuirea modelelor străine, ci de reacția defensivă chemată să bareze drumul spre putere al Gărzii de Fier: Codreanu *ante portas*; constatau alarmați regele și camarila sa.

Pentru fragilitatea democrației românești interbelice este caracteristic faptul – relevat de St. Fischer-Galați – că, în presajma instaurării dictaturii regale, bătălia finală nu s-a dat între suveran și forțele democratice, ci între promotorul monarhiei de dictatură și totalitarismul de extremă dreapta.

SPRE DICTATURA REGELUI

Din jurnalul regelui lipsesc 48 de pagini care acoperă perioada 1 ianuarie–18 mai 1938, adică tocmai zilele în care Carol s-a transformat din monarh constituțional în rege dictator. Însemnările sale din 31 decembrie 1937 dezvăluie însă – fie și parțial – secretarul imaginat de suveran pentru a-și atinge obiectivul: „Mi-a rămas deci o singură soluție constituțională, aceea de a face apăr. Național-Creștinilor lui Goga și Cuza. Este desigur o soluție proastă, dar totuși cea mai puțin. Sunt perfect conștient că o guvernare cu aceste elemente, destul de hotărât antisemite, nu va putea fi una de lungă durată și că după aceea *eu* voi fi liber să pot lua alte măsuri mai forte (subl.n.), măsuri cari să descătușează (sic!) atât Țara cât și pe mine de tirania, adesea atât de nepatriotică, a meschinilor interese de partid”.

Așadar, regele voia să aducă la putere pe termen scurt Partidul Național-Creștin, care era important pentru rege din unghiul de vedere al ostilității dintre liderii lui și Mișcarea legionară: „Goga, mai ales, și Cuza – nota Carol – sunt dușmani de moarte ai gardiștilor și hotărâți de <a> întreprinde orice pentru exterminarea lor; în aceasta vor fi perfect secondăți de Călinescu (numit ministru de Interne – n.n.), care este complet de acord cu ei”.

Carol știa că prezența la cârmă țării a unui guvern de dreapta cu declarată orientare antisemită și cu vădite simpatii pentru Germania (între Goga și Alfred Rosenberg, șeful secției de relații externe a partidului

național, existau strânse raporturi personale) și Italia va provoca reacții de puternică nemulțumire la Paris și Londra, astfel că, în zina înălțurării acestui cabinet incomod și a stabilirii dictaturii regelui, hotărârea va fi aclamată în Franța și Marea Britanie ca un gest măntitor. Abilitatea regelui iese la iveală și din altă însemnare făcută în jurnalul său: „Prima măsură pe care vrea s-o iee (guvernul – n.n.) este o revizuire a evreilor, cari, după 1919, au intrat în mod fracdukes în țară; lor vreu să le ridice dreptul de cetățenie. Cred că va atinge o foarte mică minoritate și este, poate, o struncare de lest, folositoare în acest moment (subl.n.)”. Prin urmare, îngrijorat de antisemitismul cuplului Goga–Cuza, regele privea favorabil o măsură împotriva evreilor, care, afectând un foarte mic număr de persoane, slujea, în același timp, propriile obiective regale.

În guvernul Goga–Cuza a intrat, alături de Antona Călinescu, „chionul, care, singur, vede bine în țara asta”, cum spunea regele, și generalul Ion Antonescu (calificat de Carol în jurnal „ambitios nestabil”). Argumentele utilizate de Goga pentru a-l convinge pe general să accepte un portofoliu în cabinetul său sunt lămuritoare pentru orientarea de politică externă a noii formații guvernamentale. Dialogul dintre Goga și Antonescu este redat astfel de Gheorghe Barbu:

Antonescu: „Refuz, fiindcă veți orienta politica noastră externă spre Germania”.

Goga: „Dar trebuie să fac o înțelegere cu Hitler, înainte de a fi stăpân la Praga”.

Antonescu: „Ceea ce trebuie este ca Hitler să fie împiedicat să ajungă stăpân la Praga”.

Goga: „Asta nu e treaba României. Este vorba de România; prezența mea în fruntea guvernului va fi o asigurare pentru Germania, iar prezența dvs. la Apărarea Națională va fi o garanție pentru Franța și Anglia că trupele noastre nu vor lupta niciodată împotriva lor”.

Conținutul dialogului (căci forma nu poate fi controlată) este confirmat de concredirea dintre noul titular al Ministerului de Război și atașatul militar al Franței la București, colonelul Delmas, invitat la ministru imediat de Antonescu și-a preluat portofoliul. El a subliniat că înainte să-l informeze pe reprezentantul militar al Franței că pusese drept condiție a intrării sale în guvern menținerea orientării tradiționale spre Franța și că va rămâne în cabinet atât timp cât această orientare avea să fie umană.

Ceea ce trebuie reținut este atitudinea din 1937 a generalului Ion Antonescu: refuzul unei schimbări drastice în politica externă a

României și fidelitatea față de aliați: tradițională a României – Franța. În același timp, dialogul Goga–Antonescu relevă caracterul bivalent al politicii externe a guvernului național-creștin: spre deosebire de Codreanu, hotărât ca în 48 de ore după luarea puterii să plasze România alături de Axa Berlin–Roma, cuplul Goga–Cuza voia o apropiere de cele două regnuri totalitare, dar fără abandonarea prieteniei cu cele două mari democrații apusene.

Noul guvern urma să aibă o existență efemeră: 44 de zile. Timp suficient însă pentru ca măsurile antisemite și exacerbarea tensiunilor politice în perspectiva viitoarelor alegeri (Partidul Național-Creștin nu putea governa cu 39 de mandate) să provoace o stare de instabilitate, chiar de confuzie în țară, iar în străinătate un cor de proteste și de critici. Sosise momentul ca regele să apară ca salvatorul națiunii... „instituind propria sa dictatură! La 10 februarie 1938, guvernul Goga–Cuza a fost „demisionat” rapid, poetul din Chiocia, care se credea și voia un „Duce” sau „Führer” român, murind curând de inimă rea.

Regele a promulgat o nouă constituție (20 februarie), care lichida – în fapt – regimul parlamentar și pregătea suprimarea partidelor politice (31 martie). Putea și el să spună că „statul sunt eu” (formula atribuită lui Ludovic al XIV-lea, regele Franței). Patriarhul Miron Cristea, acest „Mazaria țaran”, după formula lui O. Goga, a acceptat – din servilism – să prezideze întâiul guvern al dictaturii regale.

ÎN CĂUTAREA SECURITĂȚII

Instaurarea dictaturii regale s-a produs într-un moment în care avansul electoral al Gărzii de Fier se conjuga cu afirmarea tot mai viguroasă pe plan european a celui de al treilea Reich, promotorul politicii de revizuire a tratatelor de pace din anii 1919–1920, aflate la temelie *statu-quo*-ului versaillez.

Odată desăvârșită unitatea națională, România a fost preocupată să-și apere suveranitatea națională și integritatea teritorială. S-a considerat că unul din cele mai eficiente mijloace de a face frontierele intangibile era constituirea unui sistem de alianțe care să funcționeze de îndată ce vreunul din vecinii „revizionisti” – urmărind revizuirea

tratatelor de pace și, pe această cale, a granițelor – ar fi încercat să modifice *statu-quo*-ul.

Trei erau statele limitrofe atașate politicii revizioniste: Ungaria, Rusia Sovietică (de la 30 decembrie 1922, URSS) și Bulgaria. Pentru a se pune la adăpost de intențiile lor revizioniste au fost edificate alianțe destinate să asigure României asistența militară în cazul unei agresiuni. Take Ionescu, cea mai strălucită inteligență a gândirii diplomatice românești din epocile modernă și contemporană, a fost inițiatorul tratatelor de alianță ale României cu Cehoslovacia și Iugoslavia (1921), care semnaseră ele însele un tratat de alianță (1920), punându-se astfel bazele Micii Înțelegeri, alianță destinată să ofere securitate statelor membre, amenințate de revizionismul ungar.

Take Ionescu, omul politic de larg orizont european, voia să cuprindă în Mica Înțelegere atât Polonia cât și Grecia, dar diferențele celei dintâi cu Cehoslovacia din cauza provinciei Těšín (Teschen), revendicată de Polonia, și ale celei de a doua cu Iugoslavia nu au permis realizarea ambițiosului proiect al lui Take Ionescu. El a izbutit numai să încheie o alianță româno-polonă (1921), al cărei principal obiectiv era apărarea în comun a celor două țări împotriva unei agresiuni sovietice.

Moscova a încercat prin toate mijloacele să împiedice încheierea acestei alianțe. Perioada în care guvernul sovietic s-a arătat cel mai conciliant în problema recunoașterii apartenenței Basarabiei la România și cea a restituirii tezaurului a fost în anii 1920–1921, când s-a desfășurat războiul sovieto-polonez și negocierile dintre Varșovia și București în vederea semnării tratatului de alianță. Kremlinul s-a arătat atunci dispus să recunoască apartenența Basarabiei la România, cu condiția ca aceasta din urmă să nu se alieze cu Polonia și să nu-i acorde sprijin în momentul declanșării atacului sovietic. De îndată ce campania Armatei Roșii împotriva Poloniei a eșuat și alianța româno-polonă a fost încheiată, guvernul sovietic a revenit la poziția sa rigidă de revendicare a Basarabiei. Ultima rundă de convorbiri între România și URSS, înainte de restabilirea relațiilor diplomatice, a avut loc la Viena (27 martie–2 aprilie 1924), unde delegația română a respins cererea sovietică de a se organiza un plebiscit în Basarabia. Poziția ei se explică prin înțelegerea corectă a obiectivelor urmărite de Moscova prin această cerere: crearea unor tensiuni între România și Aliați, ca urmare a unui precedent în rediscutarea frontierelor

stabilite în anii 1919–1920 și intrarea unităților militare sovietice în Basarabia pentru a „asigura” libertatea exprimării votului.

Eșecul tratativelor de la Viena a fost urmat de răscoala de la Tatar-Bunar (15–17 septembrie), prodromul posibil al unei invazii a Armatei Roșii în Basarabia și, apoi, în Bulgaria, și de crearea Republicii Autonome Socialiste Sovietice Moldovenești (12 octombrie) pe malul stâng al Nistrului.

Anul 1924 a încheiat, prin lovitura încercată la 1 decembrie de comuniști la Tallinn (Estonia), seria acțiunilor violente de export al revoluției. Laptele pentru succesiunea lui Lenin și victoria lui Stalin și a tezei sale despre „posibilitatea construirii socialismului într-o singură țară”, adică în URSS, a concentrat atenția *leadership*-ului sovietic asupra situației interne, ceea ce nu a dus însă la dispariția României din orizontul de interes al Kremlinului. Stalin considera că țările limitrofe Uniunii Sovietice trebuiau să se „bucure” de o atenție prioritară în raport cu statele capitaliste avansate. În 1921, el sublinia necesitatea ca Rusia Sovietică să aibă la frontiere state sovietice, iar patru ani mai târziu dictatorul sovietic cerea ca Armata Roșie să fie oricând în măsură să acorde sprijin revoluțiilor din țările vecine.

În strategia lui Stalin, modalitatea cea mai potrivită de a garanta securitatea Uniunii Sovietice era un război între țările capitaliste. Din această perspectivă, ascensiunea partidului nazist, adversar declarat și înverșunat al „dictatului” de la Versailles, servea interesul Moscovei. Odată ajuns la putere, Hitler – se considera la Kremlin – avea să pregătească revanșa și să declanșeze războiul împotriva Franței și Marii Britanii, abătând astfel lumea capitalistă de la „cruciada anticomunistă”.

Războiul ideologic și propagandistic, violența limbajului folosit de regimurile nazist și comunist pentru a se dezmasca reciproc a ocultat obiectivul real și esențial al poliției externe sovietice: războiul între țările capitaliste. Perceperea eronată a acțiunilor diplomatice ale URSS a creat iluzia că ea poate fi solidarizată la eforturile de menținere a *statu-quo*-ului versaillez, după ce în Germania se instaurase regimul nazist (30 ianuarie 1933).

Puse în „carantină”, Germania – considerată culpabilă de declanșarea războiului mondial – și Rusia Sovietică – un focar de „infecție” comunistă – s-au angajat într-o strânsă colaborare, ale cărei baze au

fost puse prin Tratatul de la Rapallo (1922). Între Reichswehr (armata germană) și Armata Roșie s-au stabilit legături puternice, interdicțiile fixate prin Tratatul de la Versailles în privința potențialului militar al Germaniei fiind eludate, în parte, prin construirea de fabrici de armament și prin exerciții militare comune, sovieto-germane, pe teritoriul URSS.

Stalin nu a considerat venirea lui Hitler la putere drept o catastrofă. El însuși îi îndemnase pe generali germani să-l utilizeze întrucât, considera dictatorul sovietic, viitorul Führer era „un bun agitator”. Pentru Stalin instaurarea regimului hiterist înseamna – dată fiind ostilitatea acestuia față de sistemul versaillez – un război în Vest, benefic pentru securitatea Uniunii Sovietice. Moscova a trimis mai multe semnale în direcția Berlinului, atât în ajunul născării lui Hitler drept cancelar cât și, imediat după aceea, somnale destinate să arate că URSS era dispusă să continue colaborarea începută cu Republica de la Weimar și că, ștind, Reichul nazist nu avea a se teme de o „încercuire” din partea sovietică. În interesul cooperării cu Vestul, Berlinul nu a răspuns acestor avansuri: pentru Hitler era mai productiv pe plan politic să se prezinte ca un înverșunat combatant anticomunist și antisovietic în fața opiniei publice internaționale, întrucât, convinge că regimul nazist va porni cât mai curând în „marșul spre Răsărit” (*Drang nach Osten*), Marea Britanie și Franța erau dispuse să-i facă, în această perspectivă, concesii.

Scurt timp după luarea puterii de către Hitler a existat chiar planul de a se crea un directorat al Franței, Marii Britanii, Germaniei și Italiei („Pactul celor patru”, semnat la 15 iulie 1933) destinat să reglementeze relațiile dintre semnatar. Reacția viguroasă a Micii Înțelegeri – mai ales, prin glasul lui Nicolae Titulescu – și a Poloniei, care se simțeau amenințate de eventualele revizii ale tratatelor de pace, au făcut ca pactul celor patru să falimenteze.

În „lumea capitalistă” (pentru a relua formula propagandei comuniste), URSS era percepută în anii '20 și la începutul anilor '30 ca un vulcan stins, neprimejdios. Această percepție s-a consolidat, după instaurarea regimului nazist, mai ales că Stalin, pentru a face presiuni asupra Berlinului în vederea unei apropieri, a decis una din acele schimbări dramatice de atitudine al cărei secret îl stăpânea cu măiestrie: din adversară a sistemului versaillez, Uniunea Sovietică

s-a solidarizat cu acest sistem și, încă mai mult, s-a arătat dispusă să participe la un sistem de securitate colectivă.

În realitate, Moscova nu voia pacea, ci războiul, sau, mai exact, războiul între țările capitaliste. Aderența la politica de securitate colectivă era o manevră tactică, nu o nouă strategie, o manevră destinată să arate Germaniei că URSS dispunea de o alternativă la politica intruchipată de Tratatul de la Rapallo, o alternativă în măsură să determine izolarea celui de al treilea Reich.

Manevra tactică a Krumlinului a fost interpretată de cancelariile europene ca o nouă orientare, de lungă durată, a politicii externe sovietice. Se considera că antagonismul dintre naștiți și comuniști este ireductibil și că, prin urmare, sub amenințarea germană, URSS se va apropia de puterile antirevizioniste.

Din acest raționament s-au născut și eforturile lui Nicolae Titulescu de a normaliza și ameliora raporturile româno-sovietice, cu condiția recunoașterii de către Moscova a apartenenței Basarabiei la România.

Discuțiile dintre Titulescu – ajuns un fel de ministru de Externe „permanent”, adică sub toate guvernele între 1927–1936 – și M. Litvinov, comisarul poporului pentru Afacerile Străine al URSS, sunt tipice pentru încercarea celui dintâi de a obține, prin arguții avocățeste, recunoașterea unirii Basarabiei cu România și pentru iscusința reprezentantului cîntic al unui regim totalitar, hotărât să nu respecte nici un angajament, de a-l face pe interlocutor să creadă că a izbutit în demersurile sale.

Titulescu nu a fost singura victimă a diplomației sovietice, care a jucat perfect rolul atribuit de Stalin: de a demonstra atașamentul URSS la o politică de pace și securitate colectivă, de stăvilire a acțiunilor statelor revizioniste având drept obiectiv distocarea sistemului versaillez.

Convins că Europa va cunoaște reeditarea configurației geostrategice dinaintea primului război mondial, mai exact, refacerea Antantei – un pas în aceste direcții constituindu-l tratatul de asistență mutuală franco-sovietic (1935) –, Titulescu a urmărit semnarea unui tratat asemănător (o făcuse și Cehoslovacia, la numai două săptămâni după Franța), în care să figureze și recunoașterea frontierei româno-sovietice pe Nistru.

Românii, popor de țărani care secole de-a rândul au luptat pentru recunoașterea stăpînirii lor asupra pămîntului prin documentul (carte) dat de domn (de aici zicala „ai carte, ai parte”, care nu are nici o legătură cu știința de carte, ci cu actul domnesc, acea „carte” este, recunoscînd stăpînirea funciară, confirmă că „partea” din moșia devălmășă aparține beneficiarului documentului), românii, deci, au încredere totală în actul emis de autorități – române sau străine –, și nu numai omul de rând, ci și elita politică (se știe cu câtă minuție a negociat Ion I.C. Brătianu tratatul de alianță al României cu Antanta și convenția militară, convins că, fixate în scris, obligațiile asurtate ale Aliștilor vor fi respectate!). Titulescu a crezut – și Litvinov l-a lăsat să creadă – că, după un „gentleman's (gentlemen's) agreement” (1934) prin care URSS se angaja să nu mai ridice problema Basarabiei, a obținut recunoașterea apartenenței Basarabiei la România, pentru că, în proiectul tratatului de asistență mutuală (21 iulie 1936), Nistrul era amintit ca o limită dincolo de care aveam să intervină trupele sovietice în ajutorul României – în cazul în care ar fi fost atacată – și, după încheierea operațiunilor militare, să se retragă. Oamenii politici „burghezi” credeau că statul socialist este respectuos față de angajamentele subscrise, astfel că Titulescu, devenit un megaloman setos de glorie (scrisa unui prieten că mai dorește să împacă Franța cu Germania și apoi să se retragă la moșie!), credea că a determinat, în sfârșit, URSS să recunoască frontiera pe Nistru.

Fără a fi avut pondera politică a lui Titulescu (între altele, alegerea sa de două ori consecutiv – fapt unic – drept președinte al sesiunii anuale a Societății Naționalelor îi adusese lui Titulescu un mare prestigiu intern și internațional sau, mai exact, fusese ea însăși expresia unei prețurii de care doar Take Ionescu se mai bucurase), Gh. I. Brătianu a oferit o alternativă la politica lui Titulescu. Eminentul istoric – ale cărui convingeri democratice sunt mai presus de orice îndoială – credea că interesul României este să separe revizionismul german de cel ungar, printr-o apropiere a Bucureștilui de Berlin, fără a abandona însă relațiile cu Franța și, mai ales, cu Polonia.

În beneficiul lui Titulescu, trebuie spus că diplomatul român credea că numai prin stragerea URSS în sistemul de securitate colectivă, sprijinit pe forța Franței și Marii Britanii, va putea fi evitat „un pact germano-sovietic pentru eliminarea Poloniei”, ceea ce

reievă înțelegerea, totuși, a faptului că Stalin joca două fiare pe foc.

În timp ce Titulescu pregătea adâncirea cooperării româno-sovietice, un eveniment a schimbat fundamental raportul de forțe în Europa: remilitarizarea Renaniei la 7 martie 1936. Tratatul de la Versailles și cel de la Locarno (1925) stipulaseră că Renania și o fâșie de 50 km pe malul drept al Rinului urmau să fie demilitarizate, Germania neavând, prin urmare, dreptul de a menține trupe în aceste teritorii. Practic, această situație lăsa Ruhrul, inima industrială a Germaniei, la discreția unui act de forță al Franței și, în același timp, dădea oricând posibilitatea celei din urmă de a-și trimite trupele în spațiul german. Atât timp cât „nașa” Germaniei rămânea deschisă, aliații răsăriteni ai Franței (Polonia și Mica Înțelegere) știau că ea poate să le vină în sprijin în cazul unui conflict cu Germania. Remilitarizarea Renaniei a modificat situația strategică de pe continent: Reichul și-a asigurat securitatea Ruhrului și o poziție avantajoasă în cazul unui conflict cu Franța (Strasbourgul a ajuns sub bătaia tunurilor germane), iar Franța a pierdut accesul liber în adâncimea teritoriului german, ceea ce făcea dificilă, dacă nu imposibilă, intervenția ei în beneficiul aliaților din Est.

Mai gravă, poate, decât aceste consecințe ale remilitarizării Renaniei a fost pasivitatea cu care Franța a primit aceste modificări dramatice ale situației strategice de pe continent. Dacă Franța ar fi ripostat militar, prestigiul lui Hitler ar fi fost grav atins și, poate, el ar fi căzut de la putere. Este, evident, o supoziție. Sigur rămâne faptul că absența replicii dure a Parisului a dezvăluit aliaților răsăriteni ai Franței o realitate îngrijorătoare: dacă ea nu-și apăra securitatea propriei frontiere, cum ar veni în ajutorul unor aliați îndepărtați pentru apărarea cărora trebuia să intre pe teritoriul german?

Remilitarizarea Renaniei a dat lovitură de moarte politicii de securitate colectivă și, implicit, celei a lui Nicolae Titulescu, supus unor critici tot mai acerbe. Apropierea de URSS era condamnată în țară de o largă parte a spectrului politic; Polonia era nemulțumită de această apropiere, în care vedea o slăbire a alianței din 1921; Italia nu ierta lui Titulescu fermitatea cu care condamnase agresiunea ei din Abisinia (Etiopia) în anii 1935-1936 și se pronunțase în favoarea sancțiunilor; în sfârșit, regele Carol, de care depindea, în ultimă instanță, rămânerea lui Titulescu în guvern, era iritat de inițiativa

ministrului său, care acționa ea și cum ar fi fost suveranul politicii externe a României. Coalizarea tuturor factorilor ostili lui Titulescu (nu este exclus ca O. Goga, adversar înverșunat al acestuia, să-i fi transmis regelui un dosar compromițător pentru ministru, alcătuit de germani) a dus la înlăturarea lui din guvern (29 august 1936).

Plecarea lui Titulescu de la Palatul Sturdza nu a însemnat o reorientare a politicii externe românești, ci doar o deplasare de accente, determinată de noua configurație geostrategică de pe continent. Decesul politicii de securitate colectivă făcea inutile demersurile pentru încheierea tratatului de asistență mutuală dintre România și URSS. Moscova a folosit înlăturarea lui Titulescu de la Ministerul de Externe drept pretext pentru a se declara eliberată de „gentleman's agreement” din 1934. În realitate, Kromlăul trăsese și el concluziile de rigoare din remilitarizarea Renaniei și, degajându-se din politica de securitate colectivă, începuse să transmită din nou semnale Berlinului.

SUVERANUL DICTATOR

În timp ce prin acțiunile Reichului nazist pe cerul Europei se adunau norii furtunii („*The Gathering Storm*”, după formula lui Churchill), în România, dictatura regală stătea sub semnul atotputerniciei Elenei Lupescu. Fascinația exercitată de ea asupra monarhului se desprinde și din această însemnare aflată în jurnalul său la 21 mai 1938: „Zina Dudui (sic!), pare mulțumită și se plânge mai puțin de dureri astăzi. Doamne, Dumnezeule, păzește-o, dă-i sănătate, alină starea ei de nervi, ca să pot fi și eu liniștit. Iubirea mea pentru dânsa tot așa de vie și de adâncă este, nici nu pot să-mi închipui viața fără ea. Am avut proba zilele trecute, când n-a venit din cauza scurtei lui Max (Auschnit/ Augnit – n.n.), cu toate că am dormit, totuși, chiar în somnul meu, simțeam că-mi lipsește ceva. Doamne, Doamne, dă-i putere să reziste la vremurile grele ce se arată!”

Timpurile grele la care se referă monarhul erau generate de confruntarea sa cu Garda de Fier și de declanșarea crizei cehoslovece, ca urmare a acțiunilor germanilor din regiunea sudetă, vizând

incorporarea ei la Reich, acțiuni ce beneficiau de încurajările și sprijinul regimului nazist.

Instaurarea dictaturii regale a deconcertat partidele, a căror reacție a fost, practic, nulă. Responsabile de slăbirea democrației prin practicile lor frauduloase, ele nu puteau să apere eficient democrația. Până și Garda de Fier a fost descumpănită, dar în pânzele ei bătea vântul succeselor Reichului.

La 13 martie 1938 s-a înfăptuit incorporarea Austriei la Germania (Anschluss). Codreanu a trimis o telegramă lui Hitler prin care saluta „victoria adevărului”, înfrângerea „puterilor iudeo-masonice” și declara că Führerul este purtătorul unei lumini „și nici o putere nu va putea, vreodată, s-o frângă”.

În aceeași zi, Armand Călinescu nota în jurnalul său, în legătură cu telegrama lui Codreanu, că germanii și italienii „vor încuraja tot pe gardiști și, la momentul decisiv, vor conta tot pe ei, chiar când oficialitatea română ar crede potrivit să schimbe politica externă. Așadar, nici regele, nici lumea politică - afară de Gardă - nu vor putea rezista”. Concluzia trasă de el din această analiză era: „lichidarea imediată a gardianului prin arestarea lui Codreanu și a tuturor fruntașilor”.

Pretextul l-a oferit Codreanu însuși, care la 26 martie 1938 a adresat lui N. Iorga, devenit consilier regal, o scrisoare în care îl acuză de necinste sufletească. La 28 martie, Călinescu a propus regelui „urmărirea lui Codreanu pe tema ultragierii lui Iorga. Eventual, arestarea celor ce s-ar solidariza”. Două zile mai târziu, Iorga s-a adresat Justiției (ofensă adusă unui demnitar în exercițiul funcțiunii), iar la 19 aprilie Codreanu a fost condamnat la șase luni închisoare.

Odată întemnițat Căpitanul, energicul Călinescu a trecut la îndeplinirea planului de lichidare a Mișcării legionare, prin decapitarea ei. Sub motiv că în cursul unei percheziții la Casa Verde, sediul conducerii Gărzii de Fier, unde era și locuința Căpitanului, au fost găsite documente privind siguranța statului, și că acesta a incitat la răzmeriță, el a fost condamnat la 10 ani muncă silnică, la 27 mai. (Călinescu notează în jurnalul său: „A trebuit să fac eu într-o noapte rechizitoriul”, ceea ce arată totala aservire a Justiției față de putere.) La 24 mai s-a hotărât aplicarea pe timp de un an a prevederii constituției privind introducerea pedepsei cu moartea în timp de pace (pentru a evita o situație jenantă, s-a așteptat vizita în Polonia a patriarhului-prim-ministru Miron Cristea, care, la întoarcere, îi

mărturisirea regelui că „E foarte mulțumit de măsura cu pedeapsa cu moartea și, mai ales, de felul cum s-a rezolvat fără a-l pune în joc”).

Din jurnalul regelui lipsește textul ce acoperă perioada 4 septembrie 1938-12 martie 1939, când pe plan internațional a avut loc deznodământul crizei cehoslovace, iar pe cel intern execuția lui Codreanu.

Politica de conciliere a guvernelor de la Londra și Paris față de Germania (*diplomacy of appeasement*) a culminat cu abandonarea Cehoslovaciei, prin acordul de la München (29 septembrie 1938), care privea anexarea regiunii sudete la Reich. Polonia s-a jolosit de situația dificilă a Cehoslovaciei pentru a rupe regiunea TĚŠin (2-3 octombrie), iar Ungaria, prin primul arbitraj de la Viena (2 noiembrie), a primit un teritoriu de 12 103 km² din sudul Slovaciei și sudul Ruteniei. Amputată și izolată, Cehoslovacia înocenta de a mai fi un factor de putere în Europa Centrală. Mica Înțelegere a încetat, în fapt, să mai existe. Începea destrămarea sistemului de alianțe al României, în care se pusese așteptarea nădejdi. Trezirea la realitate avea să fie durcuroasă.

Acordul de la München și declarația anglo-germană ce l-a urmat creau impresia că Reichului nazist i s-a dat mână liberă în Europa de Est și de Sud-Est. Regele Carol al II-lea a întreprins un turneu diplomatic la Londra, Paris și Berghof, pentru „a lua pulsul” marilor puteri și, la numai câteva zile după întrevvederele cu Hitler (24 noiembrie), a ordonat execuția lui Codreanu (noaptea de 29/30 noiembrie).

Ce a determinat această decizie? În absența paginilor din jurnalul regelui, răspunsul rămâne ipotetic. Așa cum s-a văzet din însemnările lui Armand Călinescu, suveranul și anturajul său se temeau că, dacă, sub presiunea evenimentelor, România ar fi fost constrânsă să-și orienteze politica spre Germania, Berlinul ar fi înlăturat echipa regală și i-ar fi propulsat la cârma țării pe legionari. Pentru a rămâne singurul interlocutor posibil al Führerului, într-un astfel de context schimbat, regele a hotărât suprimarea Căpitanului, „*Liebling*”-ul Berlinului. Evident, prima reacție a lui Hitler avea să fie - și a fost - de maximă iritare (dignitarilor germani au restituit decorațiile acordate de rege în cursul vizitei sale în Germania), dar interesele economice ale Germaniei erau prea mari în România pentru ca Reichul să

suspende relațiile cu această țară din cauza asasinării liderului politic favorit.

Pentru Germania, România era unul dintre cei mai importanți furnizori de petrol și cereale. Hitler, decis să dezlănțuie o nouă conflagrație pentru a asigura hegemonia Reichului, știa că, pentru a atinge acest obiectiv, trebuia să desfășoare un „război fulger”. Germania nu dispunea de acea bază de materii prime (cu excepția cărbunelui) necesară unui război modern de lungă durată; ea putea câștiga numai prin lovituri rapide date de biplanul tanc-avion, or, acest cuplu reclama carburant. Pentru a-și asigura o „independență” în acest domeniu, s-a încercat înlocuirea petrolului cu carburant sintetic, dar, deși s-au obținut succese remarcabile, economia de război germană nu s-ar fi putut dispensa de petrolul românesc. Într-un memorandum german din aprilie 1939, intitulat „Aprovizionarea Germaniei cu ulei mineral în timp de război”, se sublinia că rezolvarea problemei se afla în perimetrul petrolifer din România: „Ea reprezintă, pur și simplu, unica posibilitate a unei soluții și, prin aceasta, recunoașterea necesară că stăpânirea câmpurilor petrolifere românești și, în consecință, a spațiului dunărean este o condiție preliminară pentru o aprovizionare îndestulătoare a Germaniei cu ulei mineral într-un război de lungă durată”. Memorandumul indica trei căi de atingere a acestui obiectiv: economică (înstituirea monopolului german asupra petrolului românesc); diplomatică (încheierea unui tratat de alianță necondiționată); militară (controlul total al țării).

Memorandumul german relevă două aspecte esențiale ale relațiilor româno-germane, aspecte fără a căror cunoaștere nu poate fi înțeleasă situația României în ajutorul și în timpul celui de-al doilea război mondial.

Sistemul de alianțe al României din perioada interbelică, admirabil în logica articulării sale, avea o mare carență: între România, pe de o parte, și Franța și Marea Britanie, pe de alta, relațiile economice rămăneau firave: între marile democrații apusene și România nu exista o solidaritate economică în măsură să o consolideze pe cea politică. În schimb, economiile României și Germaniei erau complementare: prima exporta petrol și grâne în Germania și importa de acolo produse industriale. Adversitatea politică era aici contrabalansată de interese economice reciproce.

Cel de al doilea aspect al relațiilor româno-germane este locul de capitală însemnată deținut de petrolul românesc în economia de război a Reichului. În poziția Germaniei față de România a devenit o adevărată axiomă că nimeni și nimic nu trebuie să perturbe fluxul de petrol din România destinat Reichului, mai ales după ce a izbucnit cel de al doilea război mondial. Dependența economiei de război germane de petrolul din România era evidentă. În ajutorul conflagrației, potrivit estimărilor Biroului 2 francez, importurile de petrol ale Axei Berlin-Roma se repartizau astfel: 33% din Venezuela, 26,5% din SUA, 21,5% din România. Dacă, întocmai ca în primul război mondial, Marea Britanie și Franța instituiau blocada maritimă, ponderea României avea să crească în mod considerabil. În primele opt luni de război, România a acoperit 94% din importurile de petrol ale Germaniei. Se poate spune – figurat vorbind – că inima de carburant a Wehrmachtului bătea la Ploiești.

Din 1938, de când a devenit timpede pentru conducerea germană că producția de carburant sintetic nu va putea acoperi necesitățile Wehrmachtului în caz de război, asigurarea fluxului petrolier din România către Reich a fost unul din cei mai însemnați – și, uneori, cel mai însemnat – factori modelatori ai politicii germane față de România. Este de mirare că dispunând de un asemenea atu oamenii politici români nu au știut să joace această carte.

În februarie 1939 au început negocieri economice româno-germane: Bucureștiul animat de dorința de a elimina încordarea creată de execuția lui Codreanu în relațiile bilaterale și de a „cointeresa” Germania în integritatea României, Berlinul preocupat să integreze temeinic și durabil economia românească în „Wirtschaftsraum” (spațiul economic) al Reichului.

În timpul desfășurării tratativelor pentru încheierea unui tratat economic s-a produs, la 15 martie, „lovitura de la Praga”, adică destrămarea Cehoslovaciei; la 14 martie, impulsionați de Berlin, liderii de la Bratislava au proclamat independența Slovaciei, iar a doua zi trupele germane au intrat în Praga: Cehia, adică Boemia și Moravia, au fost încorporate la Reich, sub forma unui protectorat. În timp ce monșiorul Augustin Voloșin, conducătorul unui guvern al Ucrainei Subcarpatice, ca și românii din Apșa „bombarda” guvernul român cu telegrame cerând intrarea trupelor române și alipirea acelor teritorii la România, guvernul de la București a hotărât mobilizarea și concentrarea

de unități în Transilvania, într-o atmosferă de teamă generată de întrebarea dacă după Cehoslovacia nu este rândul României de a fi o victimă a Germaniei (eventual, în asociere cu Ungaria).

În acest climat tensionat, ministrul României la Londra, Viorel Virgil Tilea, a declarat lui Sir Orme Sargent, locțiitorul subsecretarului de stat la Foreign Office, că guvernul român deținea informații despre intenția Germaniei de a „dezintegra România în același fel în care dezintegrase Cehoslovacia” și lordului Halifax, ministrul de Externe, că, în cursul negocierilor economice româno-germane, Reichul prezentase „ceva asemănător unui ultimatum”, cerând monopolul asupra exporturilor românești și subordonarea producției industriale intereselor germane. Ambilor interlocutori, Tilea le-a cerut să-i precizeze cum va reacționa guvernul britanic în cazul unei agresiuni germane împotriva României (16-17 martie). Deși guvernul român a dezmințit imediat aceste declarații, ele au produs o vie neliniște în cercurile guvernamentale britanice și au contribuit la revirimentul politicii britanice prin abandonarea conciliatorismului și adoptarea unei atitudini ferme față de Germania.

„Incidentul Tilea” a rămas o problemă controversată, pentru explicarea conduitei diplomatului român fiind avansate mai multe explicații. Ceea ce se poate spune cu certitudine este că el nu a acționat din ordinul regelui, care în jurnalul său scrie: „Tilea, la Londra, s-a condus ca un dobitoac, luând inițiative nepermise”.

Judecata severă a monarhului este, măcar în parte, nedreaptă: la 20 martie, tot regele era acela care constata în jurnal că „Occidentul începe a mișca, poate și în urma strigătului nostru de alarmă”. Potrivit istoricului Sidney Astair, „incidentul Tilea” se află – *pe fir cauzal* – la originea celui de-al doilea război mondial, căci fără el Marea Britanie și Franța nu ar fi acordat garanția Poloniei, iar onorarea acestei garanții a determinat cele două țări să declare război Germaniei.

La 23 martie 1939, România a semnat tratatul economic cu Germania, făcând mari concesii Reichului, hotărâtă însă să le eludeze (cum a și reușit parțial).

Noua orientare din politica Marii Britanii și Franței s-a reflectat și în acordarea de garanții unilaterale Poloniei (31 martie), României și Greciei (13 aprilie), precum și Turciei (12 mai, numai Anglia). În același timp, guvernele britanic și francez au angajat negocieri cu Uniunea Sovietică pentru a o atrage într-un front comun împotriva

Reichului, care, după dezmembrarea Cehoslovaciei, revendica orașul Gdańsk (Danzig) și un coridor care să unească Germania și Prusia Orientală.

Pentru Stalin, perspectiva unui conflict generalizat în lumea capitalistă însemna împlinirea unui obiectiv de mult timp urmărit. El era în situația avantajoasă de a fi solicitat de ambele părți aflate în confruntare. Spre deosebire de Marea Britanie și Franța, care nu așteptau, practic, nimic în schimbul participării la războiul împotriva Germaniei și încă pentru a apăra țări – ca Polonia sau România – considerate de Moscova ca dușmani, Germania se declara dispusă să facă însemnate concesii teritoriale URSS, ca ea să rămână în afara conflictului. Pentru Stalin, alegerea se impunea de la sine: dând „lumii verde” planurilor de război ale lui Hitler, dictatorul sovietic deschidea calea celui de-al doilea război mondial. În timp ce Germania, Italia, Marea Britanie și Franța aveau să-și silească forțele, Armata Roșie urma să-și întărească și sporească puterea, pentru a interveni și a dicta combatanților epuizați o *pax sovietică*.

Acestei strategii i s-a integrat încheierea tratatului de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939 (Pactul Molotov-Ribbentrop), însoțit de un protocol adițional secret privind delimitarea sferelor de interes între cei doi semnatari, de la Marea Baltică la Marea Neagră. Art. 3 al protocolului stipula: „În privința sud-estului Europei, din partea sovietică este subliniat interesul pentru Basarabia. Partea germană declară totalul dezinteres politic pentru aceste regiuni”.

Formularea ambiguă a articolului – este nominalizată doar Basarabia, dar în final sunt menționate „aceste regiuni”, ceea ce lasă să se înțeleagă că Germania își exprimă totalul dezinteres politic pentru întreg sud-estul Europei – a fost intenționată, după cum va arăta la 24 iunie 1940 Ribbentrop, care afirmă că Hitler și împunericise să declare „dezinteresul german față de teritoriile Europei Sud-Estice – inclusiv până la Constantinopol și Strâmtoarea”; era vorba de un dezinteres politic, întrucât, în același text, el arată că a subliniat clar interesele economice ale Reichului în această parte a Europei.

În discuțiile germano-sovietice de la semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop cât și cu prilejul celei de a doua vizite a lui Ribbentrop la Moscova (27-29 septembrie 1939), Stalin l-a informat pe ministrul de Externe german că URSS nu intenționează

deocamdată să întreprindă ceva împotriva României și că va interveni numai în cazul în care o acțiune a Ungariei (și Bulgariei) împotriva României ar atrage schimbări în Balcani.

Prudent ca întotdeauna, Stalin intenționa să „valorifice”, treptat și în timp îndelungat, „drepturile” ce-i fuseseră recunoscute de Hitler asupra Finlandei, țărilor baltice, unei părți din Polonia și Basarabiei. El era convins că noul război avea să fie, ca și cel dintâi, un conflict de lungă durată și că timpul lucra în favoarea sa.

Prinsă între doi coloși totalitari, România era complet izolată de puterile care îi garantaseră integritatea – Marea Britanie și Franța. Izolată și slabă, ea se anunța o pradă ușoară pentru apetiturile teritoriale ale vecinilor.

Începea calvarul României.

CAPITOLUL 2

ROMÂNIA ȘI CEL DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

NORI AMENINȚĂTORI

La București, Pactul Molotov-Ribbentrop a fost primit ca „o lovitură de teatru” sau „un trăsnet din senin”. Oamenii politici intuiau corect că partenerii s-au pus de acord și asupra teritoriilor de împărțit între ei și că Polonia și România se aflau – vai! – între ele.

Când a izbucnit războiul (1 septembrie), România nu putea fi decât neutră. Alianța cu Polonia nu era *erga omnes* (față de toți), ea funcționa numai în cazul unui atac sovietic. La 4 septembrie, a doua zi după ce, prin declarația de război a Marii Britanii și a Franței adresată Germaniei (3 septembrie), care invadase Polonia, conflictul se generalizase, un comunicat al guvernului român reafirma dorința României de „a păstra mai departe atitudinea pașnică de până acum, urmărind buna înțelegere cu toți vecinii țării”, fiind propuse din nou pacte de neagresiune, dar și hotărârea de a veghea la „siguranța intereselor naționale” și „a face față apărării frontierelor”. Două zile mai târziu, la 6 septembrie, un Consiliu de Coroană aproba și reconfirma această atitudine. N. Iorga a exprimat cel mai corect poziția României: „Facem astăzi o altă politică decât aceea pe care o avem în inimă. Nu o putem face decât pe aceea de azi.” Într-adevăr, înconjurată de vecini ostili (URSS, Ungaria, Bulgaria), nesiguri (Iugoslavia) sau pe punctul de a se prăbuși (Polonia), România nu-și putea permite acțiuni ce i-ar fi periclitat securitatea. Cu cinismul său obișnuit, Constantin Argetoianu a rezumat astfel situația: „Vom merge până la cea mai josnică dintre josnicii pentru a ne păstra neutralitatea”.

Față de nenorocirile abătute asupra Poloniei, autoritățile române au făcut tot ce le-a stat în putință, încălcând uneori regulile neutralității, pentru a veni în ajutorul aliatului. Astfel, rezervele de aur ale Poloniei (circa 45 milioane de dolari) au putut traversa teritoriul României și ajunge la Constanța, de unde au fost duse, pe un vas englez, în Anglia.

